

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za fonetiku

i

Odsjek za istočnoslavenske jezike i književnosti

**RETORIČKA ANALIZA I USPOREDBA HRVATSKOG I UKRAJINSKOG
POLITIČKOG DISKURSA (NA PRIMJERIMA GOVORA PREMIJERA I
PREDSJEDNIKA DRŽAVE)**

Diplomski rad

Studentica: Nataša Smiljanić

Mentorica: Gabrijela Kišiček, dr. sc.

Komentorica: Tetjana Fuderer, dr. sc.

Zagreb, rujan, 2013.

SADRŽAJ:

UVOD.....	02
1. Hrvatsko – ukrajinske veze.....	03
2. Ustavna demokracija	07
3. Hrvatski sabor.....	08
4. Verhovna Rada.....	09
5. Retorika.....	10
6. Govornička argumentacija.....	12
7. Retorika političkog diskursa.....	16
8. Strategije gradnje etosa.....	19
9. Hipoteza.....	21
10. Metodologija.....	21
11. Korpus.....	23
<i>11.1 Kratke biografije govornika.....</i>	<i>23</i>
<i>11.2 Govori.....</i>	<i>24</i>
12. Analiza i rasprava.....	28
<i>12.1 Usporedna analiza govora Jadranke Kosor i Julije Tymošenko.....</i>	<i>28</i>
<i>12.2 Usporedna analiza govora Zorana Milanovića i Mykole Azarova.....</i>	<i>36</i>
<i>12.3 Usporedna analiza govora Ive Josipovića i Viktora Janukovyča.....</i>	<i>43</i>
<i>12.4 Usporedna analiza hrvatskog i ukrajinskog političkog diskursa.....</i>	<i>49</i>
ZAKLJUČAK.....	55
REFERENCIJE.....	57

UVOD

Od 1987. do 1991. godine narodi Srednje i Istočne Europe, pa tako i Hrvatska i Ukrajina, vođeni idejom nezapamćene društvene i političke promjene, odlučili su izgraditi ustavnu demokraciju na ruševinama totalitarnog komunizma. U demokraciji vrijedi pravilo većine, u skladu s kojim građani izražavaju svoju volju izravno ili putem svojih zastupnika, pa demokracija pozitivno utječe na razvoj retorike. *Ljudima, posebno dok su mladi, govor kojim se obraćaju i jezik koji upotrebljavaju – izgledaju posve normalno i obično. U političkom životu, takav govor (i jezik) doživljava određene metamorfoze: on nije razuman i nije običan* (Inić, 1983: 1). Politički diskurs jedna je posebna vrsta retorike. Vidjet ćemo što ga karakterizira te na što sve političari moraju obratiti pozornost kada drže govor. *Jezik je vrlo značajno sredstvo u političkom životu i zato je važno da se njegovi korisnici uspješno sporazumijevaju u interesu demokratskog obavljanja društvenih poslova*, pojašnjava Inić (1983: 2).

Koliko je važno što se i kako govori, istražiti ćemo na primjerima šestero suvremenih političara, troje hrvatskih i troje ukrajinskih. Hrvatske i ukrajinske kulturne i povijesne veze pripadaju najstarijim međuslavenskim vezama te prožimaju sve epohe uključujući i suvremenu. *Ove veze imaju solidnu povijesnu bazu koja ukazuje na perspektive u budućnosti na svim razinama – od uzajamnog interesa dvaju tradicijski prijateljskih naroda do aktivnog djelovanja Ukrajinaca u Republici Hrvatskoj* (Paščenko, 1996: 8). Ovdje ćemo vidjeti postoje li razlike u retorici hrvatskih i ukrajinskih političara ili će univerzalna načela političkog diskursa prevladati.

U prvom dijelu ovog rada govorit ćemo o povezanosti Hrvatske i Ukrajine, što ih sve spaja i po čemu su slične te se upoznati s njihovim političkim ustrojem. Zatim ćemo se osvrnuti na kratku povijest retorike, govorničku argumentaciju i detaljnije proučiti retoriku političkog diskursa gdje ne smijemo izostaviti strategije gradnje etosa.

U drugom dijelu bavit ćemo se analizom političkih govora. Pokušat ćemo pronaći karakterističnosti političkog diskursa, a zatim usporediti hrvatske s ukrajinskim govornicima, vidjeti po čemu se govori razlikuju, a što im je ipak zajedničko. Galbraith (1988; prema Granić, 2007: 28) *navodi da je u modernim demokracijama XX. stoljeća politička moć sazdana od tzv. kondicionirane moći, one koja se ostvaruje uvjeravanjem, odgojem i reklamama. Tako se danas ne kupuju birači, već reklame. Politički se govornik obraća masama čija su vjerovanja već otprije potpuno kondicionirana, oblikuje svoju misao prema onomu što zna da masa vjeruje.*

1. HRVATSKO-UKRAJINSKE VEZE

Kulturne i povijesne veze Hrvatske i Ukrajine vrlo su bogate, plodne i raznolike, one su neprekidan proces i prožimaju sva stoljeća, a međusobnu genetsku povezanost dvaju naroda vidimo već u ranom dobu slavenskog zajedništva proučavajući pitanje etnogeneze Hrvata. Ime Hrvat susrećemo na ukrajinskim prostorima u pisanim dokumentima već od II. pa sve do kraja X. stoljeća, u toponimima, hidronimima, arheološkim nalazima, a rezultat je to složenih migracijskih procesa. Stari ukrajinski književni izvori smještaju hrvatsko pleme u zapadne predjele pod nazivom Bijeli Hrvati, što se prema kolorističkoj simbolici može prevesti kao *zapadni Hrvati*. Kijevski ljetopisac Nestor navodi Bijele Hrvate kao jedno iz niza plemena koja su ulazila u sastav staroukrajinske imperije, iz vremena ranog srednjovjekovlja, poznate u povijesti pod nazivom Kijevska Rus' (Paščenko, 1996: 9). Dokaz, da su dva naroda – hrvatski i ukrajinski – bili u tijesnom kontaktu u periodu ranog srednjeg vijeka, vidimo i u Poljičkom statutu koji pokazuje veliku srodnost sa starokijevskim zakonikom *Rus'ka pravda* (XI-XII. st.), poznatim u više od 100 spisa koji su imali značajan utjecaj na feudalno pravo širom Ukrajine, Bjelorusije, Rusije, Litve i Poljske.

Povijest dvaju naroda pokazuje niz podudarnosti u njihovom razvoju i sudbini uopće. Podudarnost se ispoljava i u nastanku i procvatu država, a i u gubitku državnosti.

Tatarska invazija na Europu u XIII. st. počinje napadom na ukrajinske, a završava se udarom na hrvatske zemlje, što upućuje na sudbinsku predodređenost ukrajinskog i hrvatskog naroda da budu štit Europe na granicama euroazijskih, odnosno zapadno-istočnih sudara (Paščenko, 1996: 10). Prema Vatroslavu Jagiću, na moguće veze ukrajinske i hrvatske rane srednjovjekovne književnosti upućuju *Kijevski glagoljički listići* iz XI. st. čiji stil upućuje na hrvatsku glagoljičku tradiciju.

Zbog nepovoljnih povijesnih uvjeta ukrajinska kultura, izolirana od komuniciranja sa Zapadom, nije mogla imati takvu renesansnu tradiciju kakva se razvijala na hrvatskim prostorima, iako pojedini elementi upućuju da je Lavov bio najvjerojatnije u trgovinskim vezama s hrvatskim zemljama u XV. i XVI. st. Intenzivniji razvoj veza imamo u baroknom periodu, čemu je pridonijela Berestejska unija 1596. godine. Od osnivanja Grkokatoličke crkve, koja je sačuvala bizantski obred, ali je priznala poglavarstvo pape, ukrajinska kultura se počela snažnije uključivati u zapadnoeuropsku kulturu pa je, između ostalog, prihvatila i razvila barok. Što se tiče vjerskih pitanja, odnosi i stavovi su vrlo složeni u Ukrajini, jer se nalazi u domeni političkih, a time i vjerskih interesa susjednih zemalja. Na ukrajinske su teritorije najviše posezali katolička Poljska sa zapada i pravoslavna Moskovijska sa sjevera i

istoka. Želja za preživljavanjem, za očuvanjem svojih interesa, a u okviru otpora osvajačima, rađaju kod ugroženih različite stavove i vidove borbe. Tako s jedne strane imamo prisnu suradnju zapadno ukrajinskih crkvenih krugova s Rimom, a s druge ogorčeno suprotstavljanje toj suradnji izazvano nasrtajima poljskih osvajača (Paščenko, 1996: 11-12).

Ukrajinci što su se našli u rimskim krugovima najtješnje su surađivali baš s Hrvatima, što se može tumačiti i vezanošću idejama slavenske uzajamnosti, poznatim kao barokni slavizam, koji se u dato doba najsnažnije manifestira u hrvatskoj i ukrajinskoj kulturi. Kod Ukrajinaca su ideje slavizma prisutne već u srednjem vijeku, ali nema tako snažnih ispoljavanja kao što je renesansni slavizam kod Hrvata. Zato ta ideja dolazi do punog izražaja u barokno doba i zbližava hrvatsku tradiciju s ukrajinskom. Najznačajnije mjesto u hrvatsko-ukrajinskim vezama baroknoga doba zauzima Juraj Križanić.

Postupnim gašenjem ukrajinske državnosti u XVIII. st. – njezinim utapanjem u ruski imperij, likvidiranjem nacionalnih institucija kontakti Ukrajine s vanjskim svijetom, pa tako i s Hrvatskom, splašnjavaju. Ukrajina se pretvara u rusku koloniju te joj nameću naziv Malorusija u ponižavajućem smislu (Paščenko, 1996: 13).

Doba preporoda, koje se podudara kod dvaju naroda u svojim tendencijama, potvrđuje kontakte, iako je i cijelo XIX. stoljeće ispunjeno rigoroznim mjerama carističke Rusije kojima je bio cilj iskorjenjivanje ukrajinske nacionalne svijesti i jezika. Ukrajinska se kultura ipak razvija i to na način sličan hrvatskoj, a upoznaju se i s folklorom – Ukrajina s hrvatskim, a Hrvatska s ukrajinskim. Ideja o nacionalnom oslobođenju kod Ukrajinaca imala je veliki značaj i kod Hrvata.

Od 1863. do 1905. godine ukazom ruskoga ministra unutarnjih poslova Valujeva prema kojem ukrajinskoga jezika *nije bilo, nema i biti ne može*, drugim riječima ukazom o zabrani ukrajinskog jezika, otežano je kontaktiranje ukrajinskih kulturnih djelatnika u istočnim i centralnim dijelovima Ukrajine koji su bili pod okupacijom Rusije. U zapadnoj Ukrajini, koja je bila pod Austro-Ugarskom Monarhijom kao i Hrvatska, stanje je bilo nešto povoljnije i veze su se i dalje održavale na intelektualnoj razini u Beču. *Najznačajniji rezultati hrvatsko-ukrajinske suradnje postignuti su u kontaktima istaknutih predstavnika ovoga doba – hrvatskog slaviste Vatroslava Jagića i ukrajinskog pisca Ivana Franka*, piše Paščenko (1996: 16).

Poseban dio hrvatsko-ukrajinskih međuodnosa čini ukrajinska dijaspora u Hrvatskoj. Krajem XIX. i početkom XX. stoljeća u Bosnu i Slavoniju doseljavanju Ukrajinci iz Galicije s već formiranim novim nazivom, a sa sobom donose nacionalnu i gospodarsku kulturu koju čuvaju iako su se integrirali u novu sredinu.

Na početku i tijekom Prvog svjetskog rata neposredni hrvatsko-ukrajinski dodiri su izraženiji u Galiciji gdje se osobito snažno ispoljava antirusko raspoloženje kao rezultat stoljetnog stradanja ukrajinskog naroda zbog borbe za nacionalni identitet. Boljševički prodor u Ukrajinu 1918. godine, praćen terorom i represijama izazvao je val političkih migracija iz istočnih i centralnih krajeva. Jedan dio ukrajinskih intelektualaca se tako zaustavio u Hrvatskoj i uključio u kulturni život. Migranti donose i nova saznanja o Ukrajini potičući poimanje o sličnosti sudbina hrvatskog i ukrajinskog naroda (Paščenko, 1996).

Intervencijom Crvene armije 1939. godine u zapadnoj Ukrajini, komunikacije između ovog predjela i Hrvatske, koje su se do tada održavale, naglo se prekidaju. Umjesto toga s izbjeglicama pristižu i vijesti o silnim odmazdama nad ukrajinskim narodom i potiču antikomunistička raspoloženja.

Razdoblje Drugog svjetskog rata također donosi niz podudarnosti u dvjema zemljama. U borbi za nacionalnu neovisnost biraju se dva puta: antifašistička borba u savezu s komunistima, ali i savezništvo s *novim poretkom*. Ovi drugi su ubrzo doživjeli krah, dok će prvi još dugo stradavati pod jarmom *starijeg brata* (Paščenko, 1996: 18).

U zapadnoj Ukrajini se 1942. godine stvara Organizacija ukrajinskih nacionalista (OUN) s Ukrajinskom ustaničkom armijom, koja je razradila strategiju borbe na dvije fronte – protiv njemačkih okupatora i sovjetske vlasti. Godinu dana kasnije OUN saziva skup porobljenih naroda na kojem je trebalo osnovati Antifašistički blok naroda. Ova akcija je imala svoj odjek u Hrvatskoj gdje se osniva Ukrajinska liga, koja se bori za ideje neovisne Hrvatske. Sličnost idejnih nazora u osnovi kojih je bila težnja za neovisnošću vodi sličnim oblicima otpora komunističkom režimu, istoj vjeri u pomoć zapadnih zemalja, time i istim razočaranjima i porazima. Na udaru poslijeratnog režima u Bleiburgu su se uz Hrvate našli i mnogi Ukrajinci (Paščenko, 1996: 18).

Formiranjem FNRJ i SSSR, odnosno SRH i USSR, hrvatsko-ukrajinske veze se odvijaju u okviru socijalističke ideologije. Intenzitet suradnje varirao je ovisno o političkim promjenama u jednoj i drugoj imperiji. Kontrola izdavaštva postojala je u obje zemlje, cenzuru su lakše prolazila klasična djela, a prijevodi idu pretežno preko ruskog jezika. Godine 1976. bratimljenjem u okviru tadašnje sovjetsko-jugoslavenske suradnje republika (Hrvatska – Ukrajina, Srbija – Rusija, Slovenija – Bjelorusija) potiče se upoznavanje dviju kultura. Izmjenjuju se parlamentarne i vladine delegacije, gostuje se s umjениčkim programima, održavaju dani kulture, uspostavlja izmjena znanstvenih dostignuća (Paščenko, 1996:18).

Od 1987. do 1991. godine narodi Srednje i Istočne Europe, pa tako i Hrvatska i Ukrajina, vođeni idejom nezapamćene društvene i političke promjene, odlučili su izgraditi

ustavnu demokraciju na ruševinama totalitarnog komunizma. Sabor Republike Hrvatske priznao je državnu neovisnost Ukrajine 5. prosinca 1991. Ukrajina je prva zemlja članica UN koja je priznala Republiku Hrvatsku – 11. prosinca 1991., odmah nakon proglašenja vlastite neovisnosti. Složit ćemo se s Paščenkom (1996: 19) kada kaže: *Osamostaljenjem dviju država, proglašenjem samostalnosti u Hrvatskoj i Ukrajini kulturna suradnja dobiva sasvim nove tokove. Postaje svestrana, iz dana u dan dobiva na obimu i intenzitetu.*

Slika 1. Kijevska Rus' (980.-1054.) za vrijeme vladavine kneževa Vladimira Velikog i Jaroslava Mudrog na prijelazu sa X. na XI. stoljeće. Na slici je smješteno i pleme Bijeli Hrvati (http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Kijevska_Rus_980_1054_copy.png).

2. USTAVNA DEMOKRACIJA

Korijene demokracije nalazimo prije više od 2500 godina u gradovima republikama Stare Grčke u kojima je narod (*demos*) počeo vladati (*kratia*). Demokracija (*demokratia*) se u prošlosti, kao vladavina mnogih, obično suprotstavljala aristokraciji, vladavini malobrojnih, i monarhiji, vladavini jednoga čovjeka. Stari narodi su provodili izravnu demokraciju u malim zajednicama. To znači da su građani (svi ljudi jednog poretka) imali pravo ravnopravnog i neposrednog sudjelovanja u donošenju i provođenju javnih odluka u granicama vrlo malih područja, odnosno *polis*a (gradova država). Zato na *Hrvatskom jezičnom portalu* kod prvog pojašnjenja riječi *demokracija* nalazimo: *pov. vladavina slobodnih građana putem predstavnika izabranih direktnim izborima (u antičkoj Grčkoj)*, a zatim: *(u 20. st.) državno odn. društveno uređenje zasnovano na ustavu i zakonodavstvu koje jamči političke slobode i ravnopravnost svih građana, privatno vlasništvo, slobodnu tržišnu konkurenciju, višestranački politički pluralizam, smjenjivost vlasti putem redovitih slobodnih izbora, autonomnost lokalne samouprave i važnih institucija, punu slobodu i nezavisnost medija, jednakopravnost nacionalnih, vjerskih i drugih zajednica i manjina te trodiobu vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku* (<http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>).

Demokracija danas nije izravna, već zastupnička, a nacionalne su države danas tipične jezgre velikih suvremenih poredaka. Za razliku od situacije u drevnom *polis*u, u današnjim demokracijama znatno veći broj ljudi ima građanska prava i dužnosti, tj. gotovo svi stanovnici određenog područja imaju jednaka građanska prava i povlastice (Patrick, 1997).

Iz povijesti nam je poznato da su se brojni državni poreci u svijetu prozivali demokratskima, iako su malobrojni to istinski i bili. Primjerice *narodnom demokracijom* se prozvaao *totalitarni sustav jednopartijskog komunističkog režima u zemljama pod dominacijom SSSR-a 1945—1989*, što je *potpuno iskrivljen, izokrenut prvobitni pojam demokracije* (<http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>).

Kao što je vidljivo i iz definicije, da bi sustav bio zaista demokratski mora postojati istinska oporbena stranka koja bi se borila u izborima. Pravo na sudjelovanje u izborima moraju imati svi građani bez obzira na spol, rasu, vjersku, etničku ili neku drugu pripadnost. U zastupničkoj demokraciji vlasti vladaju uz pristanak onih kojima se vlada i to je jedina zakonita osnova po kojoj određeni pojedinci mogu imati vlast nad ostalima. Državne su institucije izravno ili posredno odgovorne narodu, odnosno građanima.

U demokraciji vrijedi pravilo većine, u skladu s kojim građani izražavaju svoju volju izravno ili putem svojih zastupnika. Međutim, kako bi se demokracija održala, osim želja

većine moraju se poštivati i prava manjine. Na taj način svi pojedinci, uključujući i one koji u određenom trenutku ne pripadaju većini, mogu sudjelovati pravedno, slobodno i otvoreno u radu državnih tijela i na njih utjecati (Patrick, 1997).

Masovne pobune, štrajkovi i protesti po cijeloj Europi upućuju na to da možda u praksi ni danas demokracija ne funkcionira kako bi trebala. Uhićenja osoba koje su do jučer bile na visokim položajima, govore ponovno u prilog tome da i veći broj ljudi može pogriješiti u izboru, ili da jednostavno svatko može postati pohlepan na visokom položaju. Živimo u demokratskom društvu, ali to ne znači da bismo trebali prestati težiti poboljšanju tog društva.

3. HRVATSKI SABOR

Tijekom stoljeća hrvatski narod su ugrožavali neprijatelji. Razlog tome je geopolitički položaj Hrvatske, na kojem se križaju sile istoka i zapada. Glavno uporište u borbi za opstanak hrvatskog naroda bio je Hrvatski sabor, čuvar državnog suvereniteta od XIII. stoljeća sve do naših dana. Prekid kontinuiteta imao je tek od 1918. do 1942. godine. Kao prvobitni sabori sazivali su se narodni zborovi još u X. stoljeću, a prvi poznati sabor, sa sačuvanim zapisnikom, održan je u Zagrebu 1273. godine (Sabol (ur.), 1994).

Sabor Republike Hrvatske, kako je prvotno bio naziv novog Hrvatskog sabora, izabran je na temelju propisa Ustava prihvaćenog 22.12.1990. U početku se sastojao od dva doma: Zastupničkog i Županijskog. Zastupnički dom imao je, kao i danas, najmanje 100, a najviše 160 zastupnika. Oni se izabiru neposredno tajnim glasovanjem na temelju općega i jednakoga prava glasa. U Županijski dom, koji je 2001. godine ukinut Ustavnim promjenama, građani svake županije birali su po tri zastupnika, a predsjednik Republike mogao je imenovati do pet zastupnika u taj dom *iz reda za Republiku osobito zaslužnih građana*. Sabor je do danas mijenjao naziv još dva puta: 1997. postaje Hrvatski državni sabor, a 2000. Hrvatski sabor. Zastupnički mandat, u sada jednodomnom parlamentu, traje četiri godine. Tijekom mandata zastupnici uživaju imunitet, pa ne mogu biti pozvani na kaznenu odgovornost, pritvoreni ili kažnjeni za izraženo mišljenje ili glasovanje u Saboru. Redovito zasjedanje domova je dva puta godišnje, od 15. siječnja do 15. srpnja, te od 15. rujna do 15. prosinca. Na zahtjev predsjednika Republike, vlade ili većine zastupnika mogu biti sazvana i izvanredna zasjedanja (<http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=404>).

Hrvatski sabor predstavničko je tijelo građana i nositelj zakonodavne vlasti u Republici Hrvatskoj. On bira i pučkog pravobranitelja na osam godina koji štiti ustavna i

zakonska prava građana u postupku pred državnim upravom i drugim tijelima s javnim ovlastima.

Prvi saziv Sabora Republike Hrvatske (1990-1992), izabran na prvim neposrednim, višestranačkim izborima, ostvario je povijesnu ulogu. Donio je 22. prosinca 1990. Ustav Republike Hrvatske, a 8. listopada 1991. Odluku o raskidu državnopravne sveze s ostalim republikama i pokrajinama SFRJ, pa je tako obavio ustavotvornu i državotvornu zadaću (Sabol (ur.), 1994).

4. VERHOVNA RADA

U Ukrajini zakonodavnu vlast obnaša Verhovna Rada (ukr. Верховна Рада України) - ukrajinski parlament s 450 zastupničkih mjesta. U doslovnom prijevodu s ukrajinskog na hrvatski jezik *Verhovna Rada* znači *Vrhovno Vijeće*. Naziv Rada, odnosno vijeće, potječe još iz srednjovjekovne Kijevske Rusi i u X. stoljeću predstavljalo je plemićko vijeće ([http://hr.wikipedia.org/wiki/Verhovna Rada](http://hr.wikipedia.org/wiki/Verhovna_Rada)).

Isti naziv, Rada, koristili su i ukrajinski kozaci koji se pojavljuju u XV. stoljeću kao revolt na društveno ugnjetavanje. Oni predstavljaju neovisni ukrajinski vojni i društveni stalež, a u početku su to bili vojnici, lovci i seljaci, kasnije plemići. Preko tri stoljeća kozaci su vodili iscrpljujuće borbe kako bi uspostavili ukrajinsku autonomiju i u tom periodu redovito održavali Vijeća kozaka. U XVII. stoljeću stvorena je ukrajinska država Zaporožka Sič, gdje je glavne odluke donosilo Vijeće kozaka.

Tradicija plemićkog i kozačkog parlamentarizma nastavila se i tijekom ruskog carizma. 1917. godine Ukrajina je proglasila odvajanje od Austro-Ugarske i Rusije. Godine 1918. proglašena je Ukrajinska Narodna Republika, a već 1921. stvorena je Ukrajinska Sovjetska Socijalistička Republika pod vlašću ukrajinskih i ruskih boljševika. Prethodnicom današnjeg Ukrajinskog parlamenta možemo smatrati Centralno vijeće Ukrajinske Narodne Republike (ukr. Центральна Рада Української Народної Республіки) uspostavljeno 17. ožujka 1917. Od onda je Ukrajinski parlament nekoliko puta mijenjao naziv, a Verhovna Rada postao je nakon proglašenja neovisnosti 1991. godine ([http://en.wikipedia.org/wiki/Verkhovna Rada](http://en.wikipedia.org/wiki/Verkhovna_Rada)).

5. RETORIKA

Retorika je vještina koja ljudima pruža mogućnost obrane pravde ili istine općenito, jer se zanima za načine uvjeravanja u svakoj situaciji, čitamo kod Carrilha (Meyer, Carrilho, Timmermans, 2008: 35). Ona je, po Aristotelu (1987/1991), *sposobnost teorijskog iznalaženja uvjerljivog u svakom danom slučaju*.

Nekada visoko cijenjena, danas, kada imamo više govorničkih vrsta nego ikad zahvaljujući razvitku masovnih medija i općenito suvremenom načinu života, na retoriku se gleda pomalo sumnjičavo. Sama riječ “retorika” navukla je na sebe negativne konotacije jer vješt govornik lako može uvjeriti svoje slušateljstvo u ono što želi bez obzira na istinu. Tako Klaić u svom *Rječniku stranih riječi* (1981: 1160) uz natuknicu *retorika* piše: *1. teorija govorništva; nauka o govorničkom umijeću; 2. prenes. lijepo, no besadržajne riječi; prazne riječi, praznorječje*. Malen je korak od uvjeravanja do manipuliranja ljudima. Razloge toj negativnoj konotaciji možemo potražiti još u antici iz koje retorika vuče svoje korijene.

U doba grčke demokracije, otprilike V. stoljeće prije Krista, govorništvo je bilo od velike važnosti. Građani Atene branili su se ili optuživali pred sudom i skupom građana, a političari borili za naklonost javnosti. Tada su, u antičkoj retorici, nastala dva osnovna pravca: jednom je bila svrha poučiti kako biti što uspješniji u svom uvjeravanju bez obzira na istinu, a drugome je istina bila glavni cilj i ideal retoričke nastave. Prva varijanta, uspješnost prije svega, imala je svoje porijeklo na Siciliji kod retoričara Tizije i Koraksa na Sirakuzi, a u Ateni je našla svoje sljedbenike u sofistima, među kojima je Protagora bio najistaknutiji. Izvorno je sofist značio čovjeka učenog u nekoj struci, a kasnije učenog čovjeka uopće. Sredinom V. stoljeća sofist je bio čovjek koji je podučavao pojedince ili grupe u retorici, politici i matematici. Osnovni stav njihove filozofije bio je da je čovjek mjera svih stvari, u smislu da bi svaki čovjek za sebe bio mjera pojava s kojima se susreće. Iz toga proizlazi i skepsa i relativizam koji su sofisti propovijedali (Beker, 1997).

Nasuprot tome stajao je Platon, koji se zalagao za retoriku u službi istine. Svoja uvjerenja prenio je i na svoga učenika – Aristotela, koji je dao najznačajniji doprinos retoričkoj teoriji. Njegovo djelo *Retorika* rezultat je njegova višegodišnjeg predavačkog rada. Jedan od glavnih ciljeva retorike je, prema Aristotelu, sprečavanje prijevare i nepravde. On je smatrao da ta zadaća retorici nije odveć teška, jer su po svojoj naravi istina i pravda jače nego ono što im se suprotstavlja. Prema tome, onaj tko u svojim rukama ima istinu i pravdu, kad gubi, nema koga kriviti doli sebe samoga.

U povijesti retorike osobito su važna dva razdoblja: već spomenuto razdoblje antičke Grčke (od Koraksa i Tizija preko Platona do Aristotela) i razdoblje rimske antike gdje moramo spomenuti Cicerona i Kvintilijana. Ciceron, rimski filozof, političar i retoričar, zalagao se za spoj grčkog umijeća i iskrenost u govorništvu, kojega je on sam bio istaknuti predstavnik (Beker, 1997). Otprilike od početka naše ere, za vrijeme rimskih careva, slobodna politička debata nije bila dopuštena. Teoretičari onog vremena najviše su se bavili razradom jezičnih i stilskih figura i tek je krajem prvog stoljeća poslije Krista, Kvintilijan ustao protiv takvog usmjerenja znanosti o govorništvu. Završnu knjigu svog *Obrazovanja govornika* posvetio je potrebi jedinstva poštenja i govorništva. *Na kraju svog rada, Kvintilijan postavlja pitanje je li uopće moguće doseći njegov ideal govornika. Odgovara, samo zato što još nije dostignut ne znači da ne može biti, da za sve što je veliko i vrijedno divljenja treba vremena, te da je čak vrijedno težiti drugom ili trećem mjestu* (Kennedy, 1994: 182).

Sagledavši ukratko antičku retoriku i njezinu podjelu na dva pravca, možemo razumjeti sumnjičavost nekih, ali Beker (1997) ističe čvrst stav najboljih retoričara da govorništvo mora biti u službi istine i pravde. Svaki na svoj način – Platon, Aristotel, Ciceron i Kvintilijan to su ponavljali uporno i obrazloženo.

Retorika kakva je postojala u antičkoj Grčkoj, u srednjem vijeku ne postoji. Ona je predstavljala dio nastavnog programa koji se sastojao od sedam predmeta: kvadrivijuma koji je sadržavao aritmetiku, geometriju, astronomiju i glazbu te trivijuma s gramatikom, dijalektikom i retorikom kao predmetima. Stiješnjena u triviju između gramatike i dijalektike, retorika često služi nekoj od tih disciplina. (Meyer, Carrilho, Timmermans, 2008). Od pet faza pripreme govora svodi se na dvije - *elocutio* (ukrašavanje figurama) i *actio* (izvedbu), dok ostale faze postaju dio logike.

U romantizmu je retorika mnogo izgubila na utjecaju i ugledu te je dovedena u pitanje. Romantičari su naime isticali iskrenost i individualni izraz, ali su bili protiv unaprijed utvrđenih pravila od čega se retorika upravo sastojala (Beker, 1997).

Sredinom XX. stoljeća retorika doživljava novi procvat radovima Perelmana i Toulmina. 1958. godine Chaim Perelman izdaje svoj rad *The new rhetoric : a treatise on argumentation* (hr. *Nova retorika: rasprava o argumentaciji*) u suradnji s Lucie Olbrechts-Tyteca. Iste godine Stephen Toulmin predstavlja svoj model za analizu argumenata u knjizi *The Uses of Argument* (hr. *Koristi argumenta*).

Raspalom bivših komunističkih sustava poput onoga u Sovjetskom Savezu kojemu je pripadala Ukrajina i SFR Jugoslavije iz koje je izašla Hrvatska, stvaraju se nove demokratske države, a znamo koliko je retorika bila cijenjena u doba grčke demokracije te kako

demokracija pozitivno utječe na razvoj retorike. Doba ideologija koje su propisivale jezičnu djelatnost i mišljenje za nas je sada prošlost, a primjena retorike raznovrsna je i vidljiva u svim životnim aspektima od prava ili politike, filozofije ili književne analize, pa sve do reklama (Meyer, Carrilho, Timmermans, 2008). Isto čitamo i kod Aristotela (1987) da se *retorika ne odnosi ni na jedan poseban rod predmeta, već se, kao i dijalektika (odnosi na sve oblasti); da je korisna i da se njezin osnovni zadatak ne sastoji u uvjeravanju, nego u iznalaženju uvjerljivog u svakom danom slučaju*, gdje nam jasno govori o važnosti retoričke naobrazbe. Živimo u komunikacijskom društvu u kojemu se pojedinci izražavaju, raspravljaju, nastoje se svidjeti, zavesti i uvjeriti, pa danas kod Škarića (2011: 13) čitamo da *retorika općenito ne traga za istinom nego za prihvaćanjem onoga što govornik zastupa*.

6. GOVORNIČKA ARGUMENTACIJA

Argumentacijom se namjerava utjecati na publiku, modificirati uvjerenja ili raspoloženja publike putem diskursa, njome se pokušava usuglasiti mišljenja, a ne nametati svoju volju kroz zabrane ili uvjetovanja. Stoga nije nešto neznatno biti osoba čijem mišljenju pridodajemo neku vrijednost. Također, važno je moći govoriti u određenim okolnostima, biti glasnogovornikom za grupu, instituciju ili državu i biti saslušan (Perelman, 1982: 11).

Kako bismo izbjegli da se nama manipulira, moramo znati kritički slušati što nam se govori. To će nam biti lakše ako znamo razlikovati dobru argumentaciju od pogrešne, jake od slabih argumenata. Isto tako, ako želimo prenijeti neku poruku drugima, pažljivije će nas slušati i bolje prihvatiti ono što im govorimo ako znamo kako zadržati njihovu pozornost, kako svoj govor prilagoditi slušatelju, te kako ga oblikovati da ga slušatelj zaista upije.

Glavna retorička argumentacijska strategija jest ona argumentacijska, ali je argumentacija dobrodošla i u persuazivnoj, interpretacijskoj i instruktivnoj strategiji te u strategiji rješavanja problema; na paradoksalan način i u zabavljačkoj strategiji kao i u eristici, čitamo kod Škarića (2011: 15). Groarke i Tindale (2013: 3) također nas upućuju na dobrobit proučavanja argumentacije s obzirom na kompleksnost same teme koja je, navode, *vidljiva u činjenici čestih pogrešaka u procjeni, argumentaciji i zaključivanju*. Ali, kao što smo već ranije utvrdili, proučavanje retorike, pa tako i argumentacije, počelo je znatno ranije. Proučavajući ljudsku komunikaciju, Aristotel je razmotrio različite vrste argumentacije: *znanstvenu, dijalektičku, erističku i retoričku*. Znanstvenom argumentacijom smatra onu u kojoj je silogizam demonstrativan, jer polazi od premisa koje su postavljene kao istinite i apsolutno prvotne. U dijalektičkoj argumentaciji silogizam je dijalektičan, jer zaključuje iz

mogućih premisa. Eristička (ili sofistika) argumentacija je ona koja prikazuje mogućima premise koje to nisu ili simulira zaključke koji, strogo gledano, iz njih ne proizlaze. Retorička argumentacija počiva na dvama specifičnim postupcima: entimemu i primjeru (Meyer, Carrilho, Timmermans, 2008). Ovu raznolikost argumentacije možemo prepoznati i danas kad čitamo dalje kod Škarića (2011: 15) da *argumentacija dominira u sudskoj retorici, potom u znanstvenoj, napose u govoru na znanstvenim skupovima, u sveučilišnoj nastavi. Zatim, gdje se donose važne upravljačke odluke, u poduzetništvu, u upravljanju državom, pri saborskim odlučivanjima.*

U antici je učinjena i osnovna podjela govora koja je aktualna i danas. Tada su govori podijeljeni na: političke, sudske i epideiktike ili pohvalne. Kako bi govor bio uspješan bitna su tri činitelja: *etos, patos, i logos*. *Etos* se odnosi na govornika. Ugledan govornik je uvjerljiv i smatra se najvažnijim elementom političkih govora. *Uvjerljivost se postiže čvrstim karakterom tada kada je govor takav da govornika čini dostojnim povjerenja, jer mi najradije i najspremnije poklanjamo povjerenje čestitim ljudima, pogotovo onda kada je riječ o stvarima koje nisu jasne i u koje se može sumnjati* (Aristotel, 1987/1991). *Patos* označava raspoloženje u koje se dovodi slušateljstvo: *Uvjerljivost se postiže raspoloženjem slušatelja kada im govornikov govor pobudi osjećaje, jer čovjek ne donosi iste odluke u stanju zadovoljstva ili nezadovoljstva, ljubavi ili mržnje* (Aristotel, 1987/1991), te je glavni element epideiktikih govora. *Logos*, koji se odnosi na sam sadržaj govora, prevladava u sudskim govorima te i o njegovoj važnosti čitamo kod Aristotela (1987/1991): *Napokon, i samom se argumentacijom postiže uvjerljivost kada govornik izvodi stvarnu ili prividnu istinu u svakom danom slučaju*. Različiti elementi pretpostavljaju i različitu argumentaciju. Kada govorimo o argumentaciji, najvažnije načelo treba biti *logos*, tj. načelo razuma: *Povjerenje se, međutim, mora temeljiti na argumentaciji, a ne na našem uvjerenju o govornikovom karakteru* (Aristotel, 1987/1991). To ne znači da će retorika biti lišena emocija i moralnih načela, ali je važno uvijek jasno procijeniti u kojem se dijelu govora treba osloniti na razum, a u kojem na ostala načela.

Argumentativni čin sastoji se od: tvrdnje, određenog slušateljstva, okolnosti, te potkrepa. *Disens se retorički poništava tako što se pronalazi i publici predoči nešto o čemu se može pretpostaviti da je publici očito, tj. poznato i prihvatljivo. Po tom se poznato što čvršće poveže s tvrdnjom, čime ona postaje jasna i prihvatljiva* (Škarić, 2011: 21). Znači, očitosti logičkim vezama potkrepljuju tvrdnju ili kako je to Groarke (2013: 7) definirao: *Argument je niz ponuđenih razloga koji podržavaju tvrdnju*. Očitosti mogu biti raznovrsne: definicije, topisi, stereotipi, citati, autoriteti, zakoni, slučajevi (primjeri), ilustracije (primjeri), podaci,

činjenice, svjedočenja. Logičkih veza između oslonca argumentacije i zaključka ima pet: dedukcija, indukcija, analogija, kauzalnost i semiotičnost. Tvrdnja, koju još možemo nazvati tezom ili središnjom misli, najčešće se izriče u obliku jedne, izjavne, stilski neobojene rečenice koja je branjiva, netrivialna i zanimljiva slušateljstvu. To je *sud koji treba argumentirati ili obrazložiti da bi bio razumski prihvatljiv* (Škarić, 2011: 23). Tvrdnje dijelimo na četiri vrste (Fahnestock i Secor, 2004), a s obzirom na vrstu promijenit ćemo pristup argumentaciji.

Činjeničnu tvrdnju prepoznat ćemo po tome što odgovara na pitanje “što je nešto”. Najbolje ju je argumentirati primjerima, usporedbama, kontrastima i disjunkcijama u kojima je od dvije dane mogućnosti dovoljno argumentirati samo jednu.

Uzročno-posljedična tvrdnja odgovara na pitanje “zašto je nešto”, i u njoj tražimo zašto je došlo do određene posljedice ili kakav će se efekt izazvati. Kako bismo što bolje argumentirali takvu tvrdnju moramo otići koliko god je potrebno daleko u prošlost da bismo sa sigurnošću dokazali da je određeni uzrok doveo do posljedice.

Vrijednosna tvrdnja nam govori “kakvo je nešto”, a argumentaciju takve tvrdnje ojačat ćemo autoritetom i usporedbom.

Politička tvrdnja može se nadovezati skoro na svaku prethodnu jer kad shvatimo da je nešto loše pitamo se “što učiniti”. Odgovor na to pitanje daje nam politička tvrdnja. Kod takve tvrdnje moramo najprije uvjeriti slušateljstvo u postojanje problema u preliminarnoj argumentaciji. Tek tada možemo iznijeti svoj prijedlog što treba učiniti i kako, a za argumentaciju koristimo naprijed navedene očitosti.

Posumnja li netko u našu tvrdnju, moramo iznijeti detaljan prikaz argumenta, a kod toga nam može pomoći *Toulminov model argumentacije* (Toulmin, 2008). Prema tom modelu iznosimo tvrdnju koju želimo utemeljiti svojim argumentom, pa dajemo jednu od očitosti kao temelj toj tvrdnji. Nakon toga iznosimo kopču kojom povezujemo tvrdnju i temelj. Kopči možemo dati i potporu da je pojasnimo ili ojačamo. Stupanj uvjerljivosti koji pridodajemo tvrdnji dobivamo s obzirom na to koliko nam je jako pobijanje kopče, odnosno tražimo na koje se slučajeve kopča ne odnosi. Što su protudokazi jači, manji je stupanj vjerojatnosti tvrdnje.

Unutar argumentacije možemo lako naići na pogreške. Ako argument izgleda poput valjanog, a zapravo to nije, naišli smo na pogrešku u argumentaciji. *Postoji razlika između slabog i pogrešnog argumenta*, kaže Walton (2007: 173). Pogrešan argument je gori od slabog ili ne ispunjava teret dokaza. To je varljiva sofistička taktika kojom se nastoji izvući najbolje u govoru na neprimjeren način. Škarić (2011: 85) definira lažne argumente kao *figure*

čije konture odstupaju od oblika ispravnih argumenata. Sofizmi su namjerne pogreške u argumentaciji, pa se pribrajaju u skupinu smicalica, a nenamjerne pogreške su *paralogizmi* (Tindale, 2007).

Njihovu suvremenu klasifikaciju dao je Christopher Tindale (2007), danas jedan od vodećih autoriteta na području teorije argumentacije. Prema njegovoj teoriji logičke se pogreške dijele u šest glavnih kategorija: *pogreške irelevantnosti*, *pogreške u jeziku*, *ad-argumenti*, *pogreške u zahvaćanju uzroka*, *pogreške u uzročno-posljedičnim vezama* te *pogreške u analogijama* (2007).

Pogreške irelevantnosti odnose se na diverzije i digresije od glavne teme, te irelevantno zaključivanje koje ne slijedi iz premisa, odnosno *non sequitur*.

Pogreške u jeziku nastaju svjesnim ili nesvjesnim stvaranjem nejasnoća igrom riječima. Jedna od takvih pogrešaka je *petitio principii*, vrsta cirkularne definicije u kojoj način definiranja ne pojašnjava ono što se definira, već i samo zahtjeva objašnjenje, primjerice: Knjiga je toliko tražena, jer ju svi žele pročitati. I dalje ostaje otvoreno pitanje zašto ju svi žele pročitati, odnosno zašto je toliko tražena. *Pretericijom* se privlači pozornost publike najavom da se o nečemu ne želi govoriti, ali se to onda kaže, a *koncesijom* se dopušta protivničko stajalište, ali samo privremeno kako bi se zatim još jače pobilo.

Ad-argumente čini malo veća skupina dosta čestih pogrešaka. Najčešći je *ad hominem* kojim se umjesto teze napada govornika. Govoreći o važnosti *etos*a, odnosno vjerodostojnosti u argumentaciji, jasno je zašto bi netko u nedostatku protuargumenta mogao napasti govornika. Walton (2007) ovu pogrešku u argumentaciji navodi kao vrlo čestu u političkom diskursu, pogotovo u vrijeme izbora s ciljem da se umanjí vjerodostojnost protivničkih kandidata. Privatne stvari, u koje mediji ranije nisu ulazili, opozicija sada redovito istražuje i rutinski napada, ali Jorgensen (1998) ilustrira koliko je takva agresivna retorika manje uvjerljiva nego što se misli. Mizrahi (2010) pak ukazuje na to da postoje slučajevi u kojima se *ad hominem* može smatrati legitimnim argumentom. *Argumentum ad populum* temelji se na tvrdnji da je nešto točno, jer većina ljudi tako misli, ali se zapravo radi o maskiranju stereotipa pod činjenicu. *Ad baculum* se prijeti lošom posljedicom ako suprotna strana ne izvrši ono što se od nje očekuje, a *ad misericordiam* se nešto tvrdi pozivajući se na osjećaje, posebno na sažaljenje. Ipak, nisu svi *ad misericordiam* pogrešni. U uzbuđujućim govorima, na primjer, poziv na osjećaje je bitan, pa se u tom slučaju neće smatrati pogreškom. Pozivanje na autoritet često je u svakodnevnoj komunikaciji, pa tako i u retorici. To je uvijek snažan argument, osim ako se ne pozivamo na krivi autoritet i nekritički ga prihvaćamo. Tada se radi o logičkoj pogrešci *ad verecundiam*.

Pogreške u zahvaćanju uzroka odnose se na generalizacije u kojima se određene osobine pripisuju cijeloj grupi, a ne pojedincu. Jedna od takvih pogrešaka je i zanemarivanje alternative. *Post hoc ergo propter hoc* (nakon toga, dakle, zbog toga) jedna je od pogrešaka uzročno posljedičnih veza. Pogreška je u tome što se dva događaja uzročno posljedično povezuju samo zato što su vremenski povezani. Druga je pogreška “skliski teren” (*The Fallacy of the Slippery Slope*) u kojoj se naglašava negativna posljedica, a nije sasvim jasno kako će određeni uzrok dovesti do negativne posljedice. Ovdje bi spadala i *ab utile* u kojoj se, za razliku od pogreške *Slippery Slope*, ističu pozitivne posljedice kako bi se podržala argumentacija.

Pogreške u analogiji se svode na krivu analogiju, odnosno premalu sličnost između dvije pojave da bi analogija bila zdravorazumski prihvatljiva (Tindale, 2007).

Correia (2012: 223) smatra da *u većini slučajeva ljudi zaključuju pogrešno ne zato jer žele manipulirati slušateljstvom, nego zato što su toliko posvećeni svom stajalištu da utječe na njihovo zaključivanje.*

7. RETORIKA POLITIČKOG DISKURSA

Politički diskurs često je slobodne forme i reflektira osobitosti određene političke kulture. Ipak, politička argumentacija nije ni nasumična, ni nepredvidljiva. Ovisno o situaciji, pa čak i eri, nailazimo na ponavljanja koja nam pomažu da odredimo žanr i ustanovimo njegove konvencije. Politička argumentacija koristi se za dobivanje i korištenje moći, kod kolektivnog donošenja odluka za javno dobro, kako bi se pokrenuli pojedinci za postizanje zajedničkog cilja, kada želimo dati glas dijeljenim nadama i strahovima. Reike i Sillars (2000) navode ovu vrstu argumentacije kao najstarijom zabilježenom argumentacijskom sferom. Prema Zarefskom (2008: 318-320) karakteriziraju je: *nedostatak vremenskog ograničenja, nedostatak jasnog završetka, heterogena publika i pretpostavka da je dostupna svima.* Ove karakteristike ujedno stvaraju i neka ograničenja u argumentaciji.

Politička argumentacija nije vremenski ograničena. Ponekad se može postaviti umjetna granica, kao u slučaju političke debate, ali najčešće vremensko ograničenje ne postoji. Poduža i neodređena argumentacija, primjerice rasprava o zdravstvenom osiguranju građana i reformi cjelokupnog zdravstva koja u Americi traje već šezdesetak godina (Zarefsky, 2008), za uzvrat stvara teškoće osmišljavanju i odabiru teme. Govornici moraju prepoznati konstantnu prirodu razgovora, a da pritom ne ponavljaju već rečene i možda

odgovorene tvrdnje i stajališta. Balansiranje teme i reme, već poznatog i novog, konstantan je izazov.

Ovakva argumentacija često nema jasnog završetka, odnosno nikada nije sigurno da je argumentacija gotova. Naravno, postoje slučajevi kada se, uz zajednički pristanak, rasprava smatra riješenom, ali to je rijetkost. Pogotovo ne treba interpretirati rezultate izbora kao završetak argumentacije i stvaranje mandata, tj. ovlaštenja za određene akcije. Ipak, pobjednički kandidati imaju jak poticaj protumačiti rezultate kao mandate, jer na taj način povećavaju osobni kredibilitet i stvaraju momentum za akciju, ali onaj kandidat koji misli da je izborima završio argumentaciju, često se iznenadi kada otkrije suprotno. Ponekad su naizgled završeni argumenti samo „mina koja spava” (Zarefsky, 2008: 320).

Politička argumentacija se javlja u situacijama neslaganja – kada bi svi imali isto mišljenje, ne bi bilo potrebe za raspravljanjem, a to znači da je publika heterogena, odnosno raznovrsna. Zbog toga je govorniku teško pripisati određeno opredjeljenje publici kao cjelini, jer ako zamislimo publiku kao sugovornika, bio bi to sugovornik koji pati od disocijativnog poremećaja identiteta, a govornik želi utjecati na svaki od njegovih identiteta istovremeno. Najbolje što u tom slučaju govornik može učiniti je pretpostaviti da publika dijeli generalno razumijevanje i vjerovanja koja karakteriziraju političku kulturu, a to su temeljne vrijednosti i norme – generalizacije s kojima će se svi složiti. Tada je zadatak razviti argumentaciju koja prepoznaje i gradi se na takvim vrijednostima.

Činjenica da je politička argumentacija dostupna svima također stvara ograničenja. Od manje sofisticiranih govornika ne očekuje se da pravilno koriste tehničke termine ili da kažu upravo ono što misle. Sofisticiraniji govornici mogu otkriti da drugi sudionici ili promatrači ne dijele njihovo razumijevanje stajališta. Rezultat toga može biti opsežna rekonstrukcija argumentacije prije nego svi uključeni u raspravu u potpunosti shvate o čemu se radi ili prije nego argumentacija može biti procijenjena.

Gore navedene karakteristike otežavaju identificiranje pogrešaka u političkoj argumentaciji, jer je bilo kakav odmak od strateškog manevriranja u očima promatrača i na njega se lako utječe određenim političkim uvjerenjima, a ograničenja tih karakteristika čine kreativno strateško manevriranje i mogućim i potrebnim. Među najčešćim tipovima strateškog manevriranja Zarefsky (2008: 321-323) navodi: *promjenu teme, modifikiranje relevantne publike, privlačnost liberalnim i konzervativnim očekivanjima, preoblikovanje argumenta, korištenje kondenzacijskih simbola, poziv na „nepovratni trenutak” (the locus of the irreparable) te retoričko korištenje figura i tropa.*

U slučaju pojave potencijalno opasne teme tijekom razgovora, govornik može promijeniti temu te na taj način preusmjeriti pozornost na temu koja je povoljnija njegovim interesima. Ovo je često strateško manevriranje političara.

Druga mogućnost strateškog manevriranja je modificiranje relevantne publike, odnosno promjena dometa publike. Na primjer, ako se obrambena politika gleda kao brojanje projektila i njihov domet, zainteresirat će se samo stručnjaci za obranu. Ali ako se gleda s moralnog stajališta i kao natjecanje za nedostatna fiskalna sredstva, onda je to pitanje šireg zanimanja i više će se ljudi zainteresirati.

U društvu bez osnovnih ideoloških razlika veća je vjerojatnost da ljudi dijele elemente i liberalnih i konzervativnih pogleda na svijet. Čovjek može biti poslovno konzervativan, ali društveno liberalan, može prigrliti budućnost, a istovremeno osjećati nostalgiju za prošlošću. Zato je dobar način strateškog manevriranja konstruiranje argumenta kako bi bio privlačan i liberalnim i konzervativnim očekivanjima.

Niz činjeničnih okolnosti može se protumačiti na različite načine, ovisno o tome kako ih izložimo, pa je izuzetno važno odlučiti na koji će se način oblikovati argument kako bi išao govorniku u prilog.

Kako bi se prilagodili raznovrsnoj publici, političari često koriste kondenzacijske simbole, što znači vizualne i verbalne simbole koji sažimlju niz različitih značenja u generalno pozitivne ili negativne konotacije. Ljudi dijele iste reakcije na simbole, iako to može biti iz potpuno različitih razloga. Većina će tako pozitivno reagirati na nacionalnu zastavu, ali za jedne će to biti zbog patriotizma, za druge identificiranje sa žrtvovanjem, treći će se nostalgично identificirati s prošlošću, četvrti će osjetiti ponos i tako dalje. Ljudi s različitih političkih gledišta tako stvaraju koalicije i ujedinjuju se, jer pronalaze zajednički jezik u korištenju istih simbola.

Politička argumentacija dijelom je „buđenje uspavanih vjerovanja i vrijednosti” i poticanje publike na djelovanje. Tako govornik može tvrditi da ako se ne pokrenemo odmah, bit će prekasno, trenutak će biti izgubljen. Perelman i Olbrechts-Tyteca (1958/1969; prema Zarefsky, 2008) to nazivaju *the locus of the irreparable* – nepovratni trenutak.

Korištenjem retoričkih figura i tropa može se pojačati ili oslabiti argumentacija, razjasniti izbor i povećati ili smanjiti osjećaj zajedništva između govornika i publike. Zato se često koriste u političkoj argumentaciji – ponavljanje da se stvori momentum, aliteracije da se stvore nezaboravne fraze, antiteza kao sugestija otvorenog uma i mogućnosti da se sagledaju obje strane, nepovratni trenutak da se stvori osjećaj žurbe i tako dalje. Zarefsky posebno ističe analogije i to povijesne analogije koje, prema njegovom mišljenju, imaju posebnu moć jer ne

samo da sugeriraju sličnosti između dva događaja, nego i vjerovanje da se povijest ponavlja, pa time i pogled u budućnost. To uvjerenje daje govorniku i inspiraciju i sigurnost da je na pravom putu.

Ovi primjeri strateškog manevriranja, koje je prilično rašireno u političkoj argumentaciji, pokazuju načine na koje političari pokušavaju razrješiti rasprave u svoju korist, ali također ukazuje na teškoće kod vrednovanja političke argumentacije.

8. STRATEGIJE GRADNJE ETOSA

Već smo ranije naveli da su za uspješnost govora bitna tri činitelja: *etos*, *patos*, i *logos*. *Etos* se odnosi na govornika i najjače je persuazivno sredstvo u političkom govoru. U svakom kontekstu gdje se pojavljuje argumentacija, bile to reklame, pravo, javni govori ili naše osobno iskustvo, vidljivo je da je karakter govornika bitan faktor u uvjeravanju. Jednako je tako *bitan faktor i u retoričkoj analizi te predstavlja jedan od elemenata u različitim suvremenim retoričkim i argumentacijskim teorijskim modelima*, kako navodi Žmavc (2011) pozivajući se na Perelmana, Brintona, van Eemeren i Grootendorsta, Waltona i druge istaknute teoretičare argumentacije. Ugledan govornik je uvjerljiv i smatra se najvažnijim elementom političkih govora. Zdravorazumski je tražiti autoritet, osobu s dobrim poznavanjem određenog područja, koja ima reputaciju iskrenog i poštenog djelovanja i nema razloga zavarati nas.

Aristotel ističe da govornik mora pokazati *zdrav razum, dobar moralni karakter i dobru volju*, a sve te kvalitete možemo zajednički nazvati – etos. Ako vjerujemo govorniku ili autoritetu, što znači: vjerujemo da zna o čemu govori, nema nas razloga zavaravati i nema skrivenih motiva, bolje ćemo slušati, bit ćemo mu naklonjeni i možda, u konačnici, uvjereni. Govornik koji ima djelotvoran etos iskazuje sve tri kvalitete.

Kada govorimo o zdravom razumu mislimo na to da govornik mora pokazivati dobro poznavanje teme o kojoj govori.

Dobar moralni karakter iskazuje se svjesno i nesvjesno. Svaki argument otkriva nešto o govorniku: radi li se o osobi koja je otvorena za nove spoznaje ili je više konzervativna, darežljiva ili škrt, poštena ili varljiva, iskrena ili licemjerna. Naš karakter vidljiv je u onome što govorimo i činimo.

Svima nam smeta kada nas se podcjenjuje i obraća nam se kao da smo glupi, ali isto nam tako smeta kada se pretjeruje sa stručnim izrazima u govoru namjenjenom široj publici. Dobru volju govornik iskazuje korištenjem jezika koji njegova publika razumije, davanjem

objašnjenja ili primjera kada je potrebno te prenoseći svoj entuzijizam za temu na svoju publiku.

Fahnestock i Secor (2004) *etos* dijele u dvije vrste: *ekstrinzičan* i *intrinzičan*.

Ekstrinzičan *etos* proizlazi iz reputacije s kojom govornik dolazi, a temelji se na iskazanoj stručnosti u određenom području ili profesionalnim kvalifikacijama ustanovljenim diplomom, treningom ili certifikatom. On se odnosi na ono što publika unaprijed zna i vjeruje o govorniku. Na primjer zanimat će nas predavanje stručnjaka iz određenog područja, knjiga dobitnika Nobelove nagrade ili film redatelja dobitnika Oscara.

Dojam koji govornik ostavi o sebi nakon govora nazivamo intrinzičnim *etosom*. Bez obzira znali mi nešto o govorniku unaprijed ili nam je potpuno nepoznat, sam sadržaj govora i način na koji je govor održan uvijek ostavljaju dojam o govornikovom karakteru. Tako svaki govornik ima priliku stvoriti povoljan ili nepovoljan *etos*. Intrinzični *etos* može pojačati ili oslabiti govornikov ekstrinzični *etos*, jer slaba izvedba navest će nas da ponovno procijenimo govornikovu reputaciju.

Vješt govornik može svojom argumentacijom ojačati činitelje govora. Jedna od najmoćnijih kombinacija, osobito u političkom diskursu, je udruživanje *etosa* i *patosa*. Prisjetimo se da *patos* označava raspoloženje u koje se dovodi publika. Govornik uvjerava publiku svojim karakterom, *etosom*, i samim doživljajem argumenta, izazivanjem emocija u publici, *patosom*. Spajanjem ova dva činitelja govora, govornik je posebno uvjerljiv. Slušajući takvog govornika publika se osjeća kao da stoji pred zrcalom i sluša svoje vlastite interese i uvjerenja vješto izražene. Političari se često služe ovom vještom taktikom ujedinjavanja govornika i slušatelja identificirajući se s publikom te za uzvrat očekujući da se publika identificira s njima (Fahnestock i Secor 2004).

Kvintilijan je napisao da je govornik prije svega *pošten i čestit čovjek*. Zato mi od njega ne tražimo samo izuzetne govorničke sposobnosti, nego i sve odlike dobra karaktera (Meyer, Carrilho, Timmermans, 2008: 80).

Slika 2. Rafael – Platon i Aristotel

http://roko-rumora.net/wp-content/uploads/2008/11/305975142_685f1b3ef21.jpg

9. HIPOTEZA

Ovim se istraživanjem nastoji analizirati politički diskurs troje hrvatskih i troje ukrajinskih političara XXI. stoljeća. Cilj je spoznati što su tvrdili te kakve su argumente imali za svoje tvrdnje. Nastoji se doći do zaključka postoje li razlike u retoričkoj strategiji, izboru argumenata, pogrešaka u argumentaciji i strategijama izgradnje *etos*a šestero odabranih govornika s obzirom na različitu zemljopisnu i kulturnu pripadnost. Očekuje se da će univerzalna načela političke retorike nadvladati geografske razlike te da će suština biti ista kod svih šest govornika. Često korišteni u političkom diskursu kondenzacijski simboli te retoričke figure i tropi za povezivanje s publikom i jačanje argumentacije pronađeni u istraživanjima Kišiček (2008) i Mazurok (2009), očekuju se i ovdje. Kao jednu od karakteristika retorike političkog diskursa spomenuli smo heterogenu publiku koja za sobom povlači generalizacije, česte pogreške u argumentaciji, te se pretpostavlja da će biti pronađene i u ovom istraživanju. Osim generalizacija, prema analizi pogrešaka u Hrvatskom saboru (2011), Kišiček i Stanković navode kao najčešće *ad populum*, *ad hominem*, zanemarivanje alternative, *red herring*, odnosno uvođenje nove teme, *ad misericordiam*, *non sequitur* i *ad baculum*, pa se takve očekuju i ovdje. Također se pretpostavlja da ćemo kod muškaraca češće naići na upotrebu *ad hominem*, a kod žena na upotrebu *ad misericordiam* te da će se žene kod korištenja argumenta autoriteta češće pozivati na stručnjake ili više instance, a muškarci će posredno ili neposredno sebe navoditi kao autoritet, s obzirom da je tako pokazalo istraživanje Kišiček (2008) kod usporedbe ženske i muške retorike u politici.

10. METODOLOGIJA

Za ovo istraživanje političkog diskursa usporedno ćemo analizirati i uspoređivati retoriku prvih premijerki Hrvatske i Ukrajine, Jadranke Kosor i Julije Tymošenko, te aktualnih premijera, Zorana Milanovića i Mykole Azarova, zajedno s govorima predsjednika država, Ive Josipovića i Viktora Janukovyča. Analizirat ćemo tekstualne i audio-vizualne zapise govora pronađene na Internetu. S internetskog servisa Youtube presnimljena su četiri audio-vizualna zapisa govora Jadranke Kosor te isti broj govora Zorana Milanovića u flv formatu, koristeći pretraživač Opera 12.02. Pregledani su koristeći BS Player 2.61 medijski izvođač te transkribirani za analizu. Već transkribirana tri govora Julije Tymošenko i dva govora Mykole Azarova preuzeta su s internetskog portala www.kmu.gov.ua na ukrajinskom jeziku, a jedan govor Mykole Azarova preuzet je na engleskom jeziku s internetskog portala

www.kyivpost.com. Za analizu govora Ive Josipovića preuzeta su četiri transkribirana govora s internetsko portala www.predsjednik.hr, a s internetskog portala www.president.gov.ua preuzeta su dva poduža govora Viktora Janukovyča na ukrajinskom jeziku. Analizirani dijelovi prevedeni su s ukrajinskog i engleskog na hrvatski jezik za potrebe ovog diplomskog rada.

Analizirat ćemo i uspoređivati hrvatske i ukrajinske političare vremenskim slijedom počevši od bivših premijerki, pa aktualnih premijera te predsjednika dviju država, te na kraju usporediti hrvatski i ukrajinski politički diskurs. Izabrani govori (20), po vrsti parlamentarni i prigodni (predizborni, nakon izbora, inauguracijski), održani su u periodu od 2007. do 2012. godine. Najstarijim izabranim govorom Tymošenko se nakon pobjede na izborima obratila Ukrajincima 20.12.2007. putem malih ekrana povodom formiranja nove Vlade. Slijedi njezin govor krajem 2009. u Verhovnoj Radi tijekom njezinog premijerskog mandata te početkom 2010. godine nakon što je izgubila u drugom krugu predsjedničkih izbora. Nekoliko dana nakon toga Josipović je održao svoj inauguracijski govor u Hrvatskoj, a Janukovyč svoj u Ukrajini. U lipnju 2010. Janukovyč se obraća Ukrajincima putem tiskovne konferencije, jer je prihvaćen njegov prijedlog promjene zakona unutarnje i vanjske politike. Krajem iste godine Milanović, tada još u opoziciji, govori o proračunu Republike Hrvatske u Hrvatskom saboru, a u rujnu 2011. predstavlja program Kukuriku koalicije. Iz listopada 2011. izabran je Josipovićev govor kojim poziva građane da izađu na parlamentarne izbore i kraći govor premijerke Kosor kojim želi pridobiti birače da glasuju za njezinu stranku – HDZ. Prilikom potpisivanja Ugovora o pristupanju Hrvatske Europskoj uniji, 09.12.2011., Josipović i Kosor održali su prigodne govore u Bruxellesu te su oba uzeta za analizu u ovom radu. Par tjedana kasnije Milanović, nakon pobjede Kukuriku koalicije na parlamentarnim izborima, govori u Hrvatskom saboru uoči glasovanja o povjerenju novoj Vladi. Iz siječnja 2012. godine izabran je uvodni govor premijera Azarova na prvom zasjedanju Kabineta ministara Ukrajine te govor Jadranke Kosor kojim poziva birače da izađu na birališta i da daju svoj glas za ulazak Hrvatske u Europsku uniju. Slijedi Azarovljev uvodni govor na sjednici Vlade te Milanovićev prijedlog novog proračunskog modela. Krajem veljače 2012. godine Kosor, sada u opoziciji, poziva premijera Milanovića da dođe u Sabor i očituje se o načinu ophođenja Vlade sa seljacima i mljekarima, a u svibnju te godine Azarov u Bruxellesu govori o ukrajinskom napredovanju prema europskoj integraciji. Govor predsjednika Josipovića na svečanoj sjednici Vlade u povodu Dana državnosti 25. 06. 2012., posljednji je govor izabran za ovu analizu.

11. KORPUS

Kratke biografije govornika

Jadranka Kosor hrvatska je političarka i bivša novinarka, a političku karijeru ostvaruje u Hrvatskoj demokratskoj zajednici. Dugogodišnja potpredsjednica Vlade, nakon iznenadne ostavke Ive Sanadera 1. srpnja 2009. godine preuzima dužnost predsjednice Vlade Republike Hrvatske i time postaje prva hrvatska premijerka. Dužnost premijerke obnaša do 23. prosinca 2011. Trenutačno je saborska zastupnica, predsjednica Odbora za obitelj, mlade i sport te članica Nacionalnog vijeća za praćenje provedbe Strategije suzbijanja korupcije (<http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=4766>).

Julija Volodymyrivna Tymošenko (ukr. Юлія Володимирівна Тимошенко), ukrajinska političarka, dana 24. siječnja 2005. imenovana je ukrajinskom premijerkom, postavši tako prva premijerka u ukrajinskoj povijesti. U politiku ulazi 1996. usko surađujući s Viktorom Juščenkom. Nakon raspada njihove koalicije i njezinog razriješenja dužnosti, ojačala je svoju stranku *Blok Julije Tymošenko* odlučna da osvoji parlamentarne izbore 2006. u čemu nije uspjela, ali zato 18. prosinca 2007. po drugi put postaje predsjednica Vlade. Premijersku poziciju ponovno napušta 11. ožujka 2010., a njezino mjesto preuzima oporbeni političar Mykola Azarov. Početkom listopada 2011. ukrajinski sud osudio ju je na sedam godina zatvora zbog malverzacija prilikom sklapanja ugovora o trgovini prirodnim plinom (http://hr.wikipedia.org/wiki/Julija_Timošenko).

Zoran Milanović hrvatski je političar i pravnik, trenutačno predsjednik Vlade Republike Hrvatske. Političku karijeru ostvaruje u SDP-u, te postaje drugi predsjednik te stranke u povijesti. Za parlamentarne izbore 2011. godine SDP se udružuje s još tri ljevičarske stranke s kojima oformljuje Kukuriku koaliciju pod Milanovićevim vodstvom i pobjeđuje na izborima s apsolutnom većinom. Funkciju premijera preuzeo je od Jadranke Kosor 23. prosinca 2011. i time, s 45 godina života, postao najmlađi premijer u povijesti nezavisne Hrvatske (http://hr.wikipedia.org/wiki/Zoran_Milanović).

Mykola Janovyč Azarov (ukr. Микола Янович Азаров), ukrajinski je političar i premijer Ukrajine od 11. ožujka 2010. godine. Političku karijeru ostvaruje u Partiji regija koju je neko vrijeme i predvodio. U razdoblju od 2002. do 2005. obnaša funkciju potpredsjednika vlade i

ministra financija, a krajem 2004. i početkom 2005. u dva kraća navrata obnašao i dužnost premijera. Smatra se jednom od ključnih osoba u politici približavanja Ukrajine i Rusije na ekonomskom i političkom planu (http://hr.wikipedia.org/wiki/Mikola_Azarov).

Ivo Josipović, doktor pravnih znanosti, sveučilišni profesor, skladatelj, političar, zastupnik u 6. sazivu Hrvatskog sabora, izabran je 2010. za trećeg predsjednika Republike Hrvatske. 2003. godine Josipović se vraća u politiku te postaje neovisnim zastupnikom SDP-a u Hrvatskome saboru i potpredsjednik Kluba zastupnika SDP-a. U drugom krugu predsjedničkih izbora, 10. siječnja 2010., izabran je za trećeg hrvatskog predsjednika s osvojenih 60,26% glasova (http://hr.wikipedia.org/wiki/Ivo_Josipović).

Viktor Janukovyč (ukr. Віктор Федорович Янукович), četvrti i trenutni predsjednik Ukrajine, do obnašanja funkcije Predsjednika Ukrajine predvodio je ukrajinsku stranku Partija regija. Premijersku dužnost obnaša u dva navrata, od 2002. do 2004. godine te od 2006. do 2007. godine. U mjesecu listopadu 2010. na snagu stupaju nove izmjene u Ustavu Ukrajine kojima se vraćaju dodatne ovlasti Predsjedniku Ukrajine (Viktoru Janukovyču) čime Ukrajina iz parlamentarno-predsjedničkog sustava ponovno postaje država s jačim predsjedničkim ovlastima (http://hr.wikipedia.org/wiki/Viktor_Janukovyč).

Govori

1. Izjava Jadranke Kosor – Obraćanje predsjednice HDZ-a građankama i građanima Hrvatske pred izbore 2011.

28. 11. 2011.

<http://www.youtube.com/watch?v=cVLrVBQTWuI&feature=related> (06.03.2013.)

2. Jadranka Kosor – Potpisivanje pristupnog ugovora s Europskom unijom

9. 12. 2011.

<http://www.youtube.com/watch?v=71VhJ6l6nd8&feature=related> (06.03.2013.)

3. Jadranka Kosor poziva sve da izađu na referendum 22. siječnja i glasaju za ulazak Hrvatske u Europsku uniju

20. 01. 2012.

<http://www.youtube.com/watch?v=g9LqeF4QVy8> (06.03.2013.)

4. Jadranka Kosor poziva hrvatskog premijera u Hrvatski sabor kako bi objasnio situaciju sa seljacima i mljekarima

24. 02. 2012.

<http://www.youtube.com/watch?v=NpRUxHmr954> (06.03.2013.)

5. Obraćanje premijerke Julije Tymošenko Ukrajinacima nakon pobjede na izborima 2007.

20.12. 2007.

http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=101169326 (06.03.2013.)

6. Obraćanje premijerke Julije Tymošenko u Verhovnoj Radi za poboljšanje zdravstvenog sustava

26.11.2009

http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=243178779 (06.03.2013.)

7. Obraćanje Julije Tymošenko Ukrajinacima nakon što je izgubila na predsjedničkim izborima

15.02.2010.

http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=243279445 (06.03.2013.)

8. Predsjednik SDP-a Zoran Milanović: Ovo je loš proračun koji nanosi štetu Hrvatskoj

17. 11. 2010.

<http://www.youtube.com/watch?v=JFT5wjqOTcM&feature=relmfu> (06.03.2013.)

9. Zoran Milanović predstavlja program Kukuriku koalicije

15. 09. 2011.

http://www.youtube.com/watch?v=C_m9c88jB-8&feature=related (06.03.2013.)

10. Govor Zorana Milanovića uoči glasovanja o povjerenju novoj Vladi

23.12.2011.

<http://www.youtube.com/watch?v=mfM8h1ztvvs> (06.03.2013.)

11. Milanović o hrvatskom proračunu: Ovako ne možemo, hrabro zaokrećemo kurs
20. 02. 2012.

<http://www.youtube.com/watch?v=INkwsAuA1lc&feature=related> (06.03.2013.)

12. Uvodna riječ premijera Mykole Azarova na zasjedanju Kabineta ministara
Ukrajine

11.01.2012.

http://www.kmu.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=244846467&cat_id=244823857

(06.03.2013.)

13. Uvodna riječ premijera Mykole Azarova na sjednici Vlade
01.02.2012.

http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244921006&cat_id=244823857

(06.03.2013.)

14. Azarov u Bruxellesu: Ukrajina konstantno čini progres prema europskoj integraciji
16.05.2012.

<http://www.kyivpost.com/content/politics/azarov-to-brussels-ukraine-making-consistent-progr-1-127661.html> (06.03.2013.)

15. Inauguralni govor predsjednika Republike Hrvatske Ive Josipovića
18. 02. 2010.

<http://www.predsjednik.hr/18022012> (06.03.2013.)

16. Obraćanje predsjednika Josipovića povodom parlamentarnih izbora
02. 11. 2011.

<http://www.predsjednik.hr/02112015> (06.03.2013.)

17. Bruxelles; Obraćanje predsjednika Republike Hrvatske Ive Josipovića prilikom
potpisivanja Ugovora o pristupanju RH Europskoj uniji
09. 12. 2011.

<http://www.predsjednik.hr/09122011-> (06.03.2013.)

18. Govor predsjednika Josipovića na svečanoj sjednici Vlade RH u povodu Dana državnosti

25. 06. 2012.

<http://www.predsjednik.hr/25062025> (06.03.2013.)

19. Inauguralni govor predsjednika Ukrajine Viktora Janukovyča u Verhovnoj Radi

25.02.2010.

<http://www.president.gov.ua/news/16600.html> (06.03.2013.)

20. Obraćanje predsjednika Ukrajine Viktora Janukovyča Ukrajinčima o prvim pozitivnim tendencijama nacionalne ekonomije

03.06.2010.

<http://www.president.gov.ua/news/17307.html> (06.03.2013.)

Slika 3. Susret Julije Tymošenko i Jadranke Kosor na Kongresu Europske narodne stranke u Bonnu (2009) http://hr.wikipedia.org/wiki/Julija_Timošenko

12. ANALIZA I RASPRAVA

12.1 Usporedna analiza govora Jadranke Kosor i Julije Tymošenko

Jadranka Kosor i Julija Tymošenko izabrane su za ovu analizu kao prve žene na premijerskoj funkciji u svojim državama, prethodnice aktualnih premijera te time i zanimljive za ovu analizu. I kod jedne i kod druge analiziramo po jedan parlamentarni, a ostale prigodne govore. Neki su govori održani za vrijeme obnašanja premijerske dužnosti, a neki naknadno.

Izabrani govori hrvatske premijerke održani su pred kraj njezinog premijerskog mandata i prijelaza u opoziciju, pa tako imamo jedan kraći govor u obliku izjave kojim želi pridobiti birače da glasuju za njezinu stranku – HDZ na parlamentarnim izborima 2011. i govor koji je održala prilikom potpisivanja Ugovora o pristupanju Hrvatske Europskoj uniji. U trenutku kada je govorila u Bruxellesu, Kosor je već izgubila na izborima, ali primopredaja vlasti još nije obavljena. U preostala dva govora, iz siječnja gdje poziva birače da izađu na birališta i daju svoj glas za ulazak Hrvatske u Europsku uniju, i veljače 2012. kada poziva premijera Milanovića da dođe u Sabor i očituje se o načinu ophođenja Vlade sa seljacima i mljekarima, Kosor je u opoziciji.

Svoju središnju misao *HDZ je najbolji kad je najteže* (1^{*}), Kosor mora argumentirati u vrlo kratkom vremenu izjavom u televizijskom spotu. Prema Škariću (2000: 17) *izjava mora biti jednoznačna, razumna, istinita i dostojanstvena*, a ova to i jest. Sumiranjem činjenica starije i novije povijesti Kosor argumentira svoju tvrdnju: *Pokazali smo to i kad smo '89. u baraci osnivali stranku, koja je vlast proglašavala strankom opasnih namjera. Pokazali smo snagu i '91. kad smo se suprotstavili premoćnom agresoru, kao i '95. kad je oslobođena zemlja, te konačno prije dvije godine kad smo pokrenuli borbu protiv korupcije i usprkos nepovjerenju mnogih uveli Hrvatsku u Europsku Uniju* (1). Premijerka koristi prolepsu, odnosno anticipira i moguće protuargumente s obzirom na istrage koje su se vodile protiv nekih istaknutih članova njezine stranke, pa ih se sama dotiče: *Sve što u našim redovima nije bilo dobro, nije valjalo, mora biti zamijenjeno poštenim i časnim* (1), te daje naslutiti da ni druge stranke nisu bez grijeha: *I s pravom tražimo da čišćenje ne stane kod nas i s nama* (1). Na kraju govora koristi *ad populum*: *Svi imamo zajednički cilj: građanima omogućiti bolji život* (1), te poziva građane da razmisle o tome i svoju središnju misao stavlja kao epifonem da što bolje ostane zapamćena.

---

* Broj u zagradi nakon citata označava redni broj govora iz kojeg je uzet citat.

Govornica se služi persuazivnom strategijom u svim ovdje analiziranim govorima, pokušavajući uvjeriti slušatelje: 1. da na parlamentarnim izborima glasuju za HDZ, 2. da je ulazak Hrvatske u Europsku Uniju dobar za Hrvatsku i 3. da predsjednik Vlade republike Hrvatske, Zoran Milanović, treba doći u Hrvatski sabor kako bi objasnio o čemu se radi kod uhićenja prosvjednika i na koji će se način nastaviti razgovori sa seljacima i mljekarima.

Tvrdnja je u prvom govoru dobro argumentirana ako se uzme u obzir vrijeme koje je govornica imala, argumentacijskih pogrešaka je malo, čak skoro da ih ni ne možemo nazvati pogreškama. Na početku govora Kosor koristi *ad misericordiam*: *U ovu izbornu kampanju HDZ ulazi u iznimno teškom okruženju...*(1), kako bi stekla naklonost publike i na kraju već spomenuti *ad populum*.

Za argumentaciju svojih tvrdnji Kosor se poziva na činjenice: *Činjenica jest da su uhićeni neki sudionici emisije Otvoreno hrvatske televizije* (4), iznosi podatke: *Kad sam došla na čelo Vlade Republike Hrvatske, mali broj tih poglavlja – 5, zapravo 7, je bio završen i trebalo je puno snage i puno napora kako bismo išli dalje* (3), podupire svoje tvrdnje toposima: *Punopravno članstvo u EU završetak je transformacijskog procesa koji je prožeo sve segmente društva na dobrobit svih građana i građanki Republike Hrvatske, na dobrobit svih Hrvatica i Hrvata* (2), radi usporedbe (uspoređuje postupak svoje Vlade u trenutku prosvjeda u Varšavskoj ulici i Milanovićeve Vlade u trenutku prosvjeda seljaka i mljekara). Ponekad svoje tvrdnje maskira u činjenice: *Ono što je činjenica koju želim ovdje također reći da je među ljudima, među seljacima, među prosvjednicima, ali i među mljekarima, među onima koji proizvode mlijeko, zavladao zapravo zastrašujući strah* (4).

Od argumentacijskih pogrešaka već smo spomenuli *ad misericordiam* koji Kosor voli koristiti, pa ćemo kod nje često čuti: *u iznimno teškom okruženju* (1), *pregovori su bili intenzivni, teški, zahtjevni* (2, 3), *pregovori su bili beznadno blokirani* (2), *pregovori su bili dugački i teški...* *Hrvatska je zapravo imala najteže pregovore... iznimno težak posao* (3) i slično. Za uhićenja u vrijeme Milanovićeve Vlade kaže: *uhićenja u gluho doba noći* (4) dok su ona u vrijeme njezine Vlade *u skladu sa zakonom usred bijela dana* (4), kao da postoji zakon po kojem se ne smije uhićivati noću. To prepoznamo kao etiketiranje. Od ostalih pogrešaka kod Kosor su pronađene: *ad populum*: *Našu pripadnost EU, sigurna sam, potvrdit će velikom većinom i hrvatski građani na referendumu o pristupanju EU* (3), zanemarivanje alternative: *EU kao zaokružen gospodarski politički entitet u današnjem globaliziranom društvu, jamac je sigurnosti i perspektive cijeloj Europi* (2), *Slippery Slope* i *ad verecundiam*: *Ne bi bilo dobro zaustaviti pregovore, mi pregovore ne bismo završili do 30. lipnja 2011., vjerojatno ni do kraja 2011. i mi bismo sada stajali kao država na sporednom kolosjeku, a to*

ne bi bilo dobro za budućnost Hrvatske, sasvim sam sigurna (3), ab utile: ...otvaraju se nove perspektive, tržište od 500 milijuna ljudi, ali i jednako tako respektabilna otmotnica 3 i pol otprilike milijardi Eura za prve dvije godine članstva, ..., i nikada nitko više neće odlučivati bez nas... Još jedamput poziv svima – izađite na referendum 22. siječnja i glasajte za europsku budućnost Hrvatske! (3), pretericija: ...i danas s vama mogu podijeliti evo i svoja sjećanja, naravno da o njima neću govoriti, ali želim samo napomenuti kako je iznimno svečano i iznimno časno bilo biti 9. prosinca prošle godine u Bruxellesu... (3), pogrešna analogija (domovinski rat i pregovori za ulazak Hrvatske u EU), i post hoc ergo propter hoc: Činjenica jest da su uhićeni neki sudionici emisije Otvoreno hrvatske televizije, pa bi se onda moglo dakako zaključiti da su uhićeni zbog toga što su nešto rekli. Dakle zbog izrečene riječi u jednoj televizijskoj emisiji (4).

Zdrav razum, dobar moralni karakter i dobru volju – *etos* za koje Aristotel (1987/1991) ističe da dobar govornik mora pokazati, možemo i ovdje pronaći. Zdrav razum vidljiv je u povijesnim činjenicama koje Kosor nabraja kako bi argumentirala svoju tvrdnju, u dobrom poznavanju teme o kojoj govori u datom trenutku, dobar moralni karakter pokazuje isticanjem kako je upravo HDZ pokrenuo borbu protiv korupcije i potvrdom da i u njihovim redovima treba zamijeniti sve što nije dobro poštenim i časnim, a njezina želja da građanima omogući bolji život, znak je dobre volje. Koristeći sve elemente *etosa* Kosor stvara pozitivan intrinzičan *etos*, kako ga nazivaju Fahnestock i Secor (2004), odnosno dojam o sebi i time pojačava ekstrinzičan, ono što publika unaprijed zna o njoj.

Nedostatak vremenskog ograničenja i jasnog završetka, heterogena publika i pretpostavka da je naš govor dostupan svima karakteriziraju političku argumentaciju (Zarefsky, 2008), a možemo ih i ovdje uočiti, jer sve ono što je Kosor sažela u minutu i pol u svom prvom govoru koji ovdje analiziramo, moglo bi se nastaviti u daljnjoj raspravi, odnosno da je HDZ najbolji kad je najteže, tvrdnja je o kojoj bi se uvijek moglo raspravljati i uvijek će postojati argumenti za i protiv, što znači da nije vremenski ograničena i nikada nije u potpunosti završena. Da je Kosor svjesna heterogene publike koja će slušati njezin govor pokazuje izjavama koje će zadovoljiti većinu i za koje pretpostavlja da bi većina željela: *Imamo i imat ćemo snage očistiti svoju kuću i stvoriti zemlju bez korupcije. Zemlju u kojoj se boljitak ne stiće privilegijama, već vlastitim radom... Svi imamo zajednički cilj: građanima omogućiti bolji život (1).*

Promjena teme, modificiranje relevantne publike, privlačnost liberalnim i konzervativnim očekivanjima, preoblikovanje argumenta, korištenje kondenzacijskih simbola, poziv na „nepovratni trenutak” (the locus of the irreparable) te retoričko korištenje figura i

tropa – sve to Zarefsky (2008) navodi kao najčešće tipove strateškog manevriranja. U ovom kratkom govoru vidljivi su primjeri svega navedenog osim promjene teme na koju bi se možda prije naišlo u nekoj diskusiji. Jezik koji premijerka koristi jasan je i razumljiv svima, pa je time i govor dostupniji široj publici, predstavljene vrijednosti su općeljudske, a time i prihvatljive i liberalnim i konzervativnim očekivanjima, argument je oblikovan tako da podržava željenu tvrdnju, ali bi se isti argument mogao koristiti i za neke druge tvrdnje, npr. Hrvati djeluju najbolje kad je najteže.

Kondenzacijske simbole možemo prepoznati baš u samom argumentu kada se Kosor referira na domovinski rat: *Pokazali smo snagu i '91. kad smo se suprotstavili premoćnom agresoru, kao i '95. kad je oslobođena zemlja...* (1), i želi se preko osjećaja koje će u tom trenutku izazvati kod publike povezati s njima. Slične kondenzacijske simbole primjećujemo i u drugim njezinim govorima. Svoj govor prilikom potpisivanja pristupnog ugovora s Europskom unijom Kosor započinje: *Republika Hrvatska je početkom '90.-ih godina bila žrtva agresije. Slijedilo je oslobađanje okupiranih područja i mirna reintegracija hrvatskoga Podunavlja. Započeo je proces obnove i povratka prognanih iz svojih domova* (2). U nastavku opisuje kako su pregovori za ulazak Hrvatske u Europsku uniju *bili intenzivni, teški, zahtjevni, vođeni u dosada najtežim okolnostima s kojima se morala suočiti jedna država pristupnica* (2), te govor završava: *Hrvatska se današnjim danom vraća kući. Vraća se obitelji europskih naroda kojima je svojom poviješću, kulturom i srcem oduvijek pripadala* (2). Gledano s argumentacijske strane radi se o krivoj analogiji jer Kosor povlači paralelu između domovinskog rata i ulaska Hrvatske u Europsku uniju što se nikako ne može usporediti, ali radi se o simbolizmu kojim govornica želi utjecati na emocije slušatelja, pa isto govori i u sljedećem govoru kada poziva građane Republike Hrvatske da izađu na referendum i glasaju za ulazak Hrvatske u Europsku Uniju: *Dakle želim reći da na neki simboličan način jest završetak pregovora i posljednja bitka Oluje. Na neki simboličan način kad gledate u povijesnom kontekstu, mi smo zaista u tom trenutku ušli u taj krug, europski civilizacijski krug kojem pripadamo oduvijek* (3). Kosor jasno ističe koju simboliku želi postići onime što govori, a to se vidi i iz sljedećeg primjera: *Što znači da će i hrvatski jezik postati službeni jezik, 24. službeni jezik EU. To su...to su zapravo simboli. Kad spominjem hrvatski jezik onda je to jednako tako simbol državnosti, ali simbol mnogih i patnji, i borbi hrvatskoga naroda kroz stoljeća. Dakle ovo je trenutak kad se možemo sjetiti koliko je ljudi patilo i dalo svoje živote za Hrvatsku. Koliko je ljudi nastojalo kroz stoljeća govoriti hrvatskim jezikom u svojoj Hrvatskoj* (3). Od argumentacijskih pogrešaka ovdje vidimo *ad misericordiam* i *non sequitur*, jer navodi na mišljenje da su ljudi koji su dali svoje živote za Hrvatsku, dali živote i za ulazak

Hrvatske u Europsku uniju, te da će tek ulaskom u Europsku uniju hrvatski napokon postati službeni jezik, iako hrvatski već jest službeni jezik u Hrvatskoj i poželjno je da se govori, a ulaskom u Europsku uniju sve se više traži i poznavanje nekih drugih jezika.

Retoričke figure i trope pronalazimo kako u prvom, tako i u ostalim govorima umjereno i primjereno korištene. Već smo spomenuli epifonem: *Neka živi jedina i vječna Hrvatska, 28. članica EU! Neka živi i napreduje EU!* (2), ali tu je i metafora: *Imamo i imat ćemo snage očistiti svoju kuću* (1), personifikacija: *Hrvatska se današnjim danom vraća kući* (2), metonimija: *Hrvatska je spremna suočiti se sa svim izazovima* (2), simboli o kojima smo već govorili, epiteti: *intenzivni, teški, zahtjevni pregovori* (2), umetanja: *Mi svakako, kao vjerujemo ni većina od vas, ne želimo da ovo bude policijska država...* (4), digresije: *I ovog trenutka, i danas s vama mogu podijeliti evo i svoja sjećanja ...kako je iznimno svečano i iznimno časno bilo biti 9. prosinca prošle godine u Bruxellesu...* (3), konglobacija: *Pregovori su bili intenzivni, teški, zahtjevni, vođeni u dosada najtežim okolnostima s kojima se morala suočiti jedna država pristupnica. Odvijala se u razdoblju kad se Unija nalazila pred nizom unutarnjih izazova suočena s globalnom financijskom i ekonomskom krizom. Pregovori su se odvijali po novoj i znatno složenijoj metodologiji u kojoj se svaki naš korak unaprijed mjerio točno određenim i strogo definiranim obvezama i kriterijima koje smo morali dosljedno i kontinuirano ispunjavati* (2), pleonazam: *zastrašujući strah* (4).

Julija Tymošenko se nakon pobjede na izborima 2007. godine obratila Ukrajincima putem malih ekrana povodom formiranja nove Vlade. Slijedi njezin govor krajem 2009. u Verhovnoj Radi tijekom njezinog premijerskog mandata te početkom 2010. godine, nakon što je izgubila u drugom krugu predsjedničkih izbora.

U svom govoru koji drži u Parlamentu, jer je razočarana što još nema nikakvog odgovora od Predsjednika na zakon koji je prije 15 dana Parlament izglasao, a Predsjednik trebao potvrditi ili staviti veto da se uloži milijarda hrivnji u poboljšanje javnog zdravstva, svoju središnju misao: *treba uložiti u zdravstvo, odnosno kako je ukrajinska premijerka verbalizira: Treba zaštititi ljude* (6), potkrepljuje izvrsnom argumentacijom brojnim argumentima autoriteta, navođenjem dokumenata, činjenicama, primjerima, podacima i toposima. Poziva se na službene Internetske stranice Svjetske zdravstvene organizacije kako bi iznijela podatke o očekivanom broju oboljelih i preminulih uslijed pandemije gripe, epidemije sezonske gripe i virusnih infekcija, u slučaju da se zemlja ne pripremi na vrijeme s potrebnom opremom i lijekovima kako bi se oboljelima moglo pomoći. *U najboljem slučaju, kaže Tymošenko, očekuju se 34 tisuće mrtvih, što je 10 puta više preminulih nego dosadašnjih godina od obične epidemije. To nije prognoza Vlade, nego Svjetske zdravstvene*

organizacije, još jednom naglašava. *U najgorem slučaju, Organizacija predviđa za Ukrajinu 240 tisuća mrtvih* (6). Tom informacijom započinje svoj govor, jer želi privući pozornost auditorija i, kako sama kaže, *politi hladnim tušem sve prisutne* (6). Premijerka podsjeća sve prisutne da je za svakog od njih netko u Ukrajini glasovao i da im je dužnost zaštititi živote građana, a kako bi im dočarala što točno želi, podsjeća ih da svoju djecu svaki od njih zna zaštititi, te da to želi i za one niže platežne moći. Poziva se na nedavni govor generalne direktorice Svjetske zdravstvene organizacije, Margaret Chan, koji je održala u Ukrajini vezano za tu temu, daje SAD kao primjer zemlje u kojoj su bile proglašene posebne mjere zdravstvene zaštite i Veliku Britaniju kao primjer zemlje s najviše smrtnosti u Europi. Podsjeća na izvješće ministra financija da će im Narodna banka prebaciti jednu milijardu hrvnjski u proračun koja bi se mogla utrošiti na zdravstvo, a to je dovoljno za početak kako bi se pripremili za drugi i treći val pandemije.

U svojim govorima Tymošenko često koristi argument autoriteta navodeći izvore podataka koje daje uz primjere, činjenice i topose, te time izvrsno argumentira svoje tvrdnje.

S druge pak strane, prema predsjedniku Janukovyču i opoziciji, njezina je retorika jednako agresivna i dok je na premijerskoj funkciji i kada izgubi na predsjedničkim izborima. Zato je *ad hominem* česta argumentacijska pogreška pronađena u njezinim govorima, primjerice: *Kako bi opravdali svoju nesposobnost i lijenost, svaka nova Vlada optužuje svoje prethodnike za sve moguće grijeh* (5); *Danas je situacija u zemlji dosta složena. Jako dobro ju je opisao jedan od novih ministara nakon što se upoznao sa situacijom. Rekao je: Ministarstva transporta i veza u zemlji – nema. Tu karakteristiku možemo dati svakoj grani upravljanja državom* (5). Etiketiranje je također učestalo: *Ukrajina više neće biti zona kulturne katastrofe, već područje visoke kulture i ljepote* (5), a u govorima često ima i podjelu *mi – oni, dobri – loši*, na primjer: *Ako su oni trošili milijune dolara na to da ne dopuste stvaranje demokratske koalicije i formiranje nove Vlade, sada će baciti milijardu da zaustave našu Vladu i unište demokratsku koaliciju. Dakle, oni se još ne planiraju ni očistiti, ni živjeti časno... Mi nećemo odustati od svojih obećanja, mi preuzimamo punu odgovornost za svaku svoju riječ, za svaku svoju predizbornu obvezu. Naš predizborni program i program nove Vlade je ista stvar* (5). Od ostalih pogrešaka pronalazimo: *ad populum: Postoji samo jedna politička sila i jedina politička stranka koja može čvrsto i bezuvjetno diktirati svoju volju. To je ukrajinski narod* (5), *ad baculum: Neka nitko ne sumnja – odgovarat će se za sve mutne, nezakonite poslove* (5), *ad misericordiam: Zato vas molim za razumijevanje i podršku na ovom teškom putu* (7), zanemarivanje alternative: *Ne otići danas na sud značilo bi predati Ukrajinu kriminalu bez borbe* (7).

Sva tri elementa za izgradnju *etosa*, kao kod Kosor, vidimo i kod ukrajinske premijerke. Zdrav razum pokazuje dobrim poznavanjem teme i informiranošću, dobar moralni karakter ističe svojom namjerom da očisti zemlju od korupcije i kriminala, a uvjeravanjem naroda kako sve čini da njima osigura dobar život pokazuje dobru volju, a sve to dovodi do pozitivnog intrinzičnog i pojačanog ekstrinzičnog *etosa*.

Karakteristike političke argumentacije jasne su i ovdje. Teme kojih se Tymošenko dotiče (korupcija, kriminal, zdravstvo, sudstvo...) uvijek su otvorene za raspravu i nikada sa sigurnošću zatvorene, a svijest o tome da njezine govore sluša heterogena publika vidimo u činjenici da se obraća cijelom ukrajinskom narodu i svakome onome tko želi kvalitetniji život u Ukrajini: *Zbog budućnosti naše zemlje molim vas da me razumijete i podržite. Ovo se ne tiče samo mene, tiče se svih poštenih ljudi – moramo zaštititi našu slobodu* (7).

Ipak, nije previše taktična kada se radi o njezinoj opoziciji, pa iako kaže da opozicija i Vlada moraju raditi zajedno, često ih napada što može izazvati negativne reakcije onog dijela auditorija koji ih podržava, pa i onih koji su možda neodlučni. Stoga bismo mogli zaključiti da iako bi vrijednosti koje predstavlja trebale biti privlačne i konzervativnim i liberalnim očekivanjima, moguće je da prežestokim napadanjem na opoziciju izgubi podršku dijela publike. U njezinom govoru koji drži u Parlamentu ima više statističkih podataka, nego kada se obraća javnosti i tu vidimo strateško manevriranje modificiranja relevantne publike, a i argumenti su oblikovani tako da podržavaju njezine tvrdnje. Od ostalih tipova strateškog manevriranja ovdje se primjećuje i poziv na „nepovratni trenutak” (jer ako se odmah ne reagira, životi će biti izgubljeni), korištenje kondenzacijskih simbola i retoričkih figura i tropa.

Kondenzacijske simbole s kojima se Ukrajinci mogu povezati kod Tymošenko vidimo kada spominje plač Jaroslavne: *Poziciji dužnosnika ne pristaje skidati sa sebe odgovornost. To je plač Jaroslavne zbog vlastite nesposobnosti i nemoći* (5). Jaroslavna je lik iz epskog srednjovjekovnog djela *Pjesma o Igorovom pohodu* (ukr. *Слово о полку Ігоревім*) anonimnog autora. Ovo epsko djelo ima važnu kulturnu vrijednost za ukrajinsku književnost. U jednom dijelu Jaroslavna bespomoćno plače nad sudbinom svoga naroda i zarobljenog kneza i na to se referira Tymošenko kada koristi ovaj *ad hominem*, svjesna da će Ukrajinci to prepoznati. *Učinit ćemo sve kako bismo uzdigli duh i duhovnost nacije, obnovili i učili pravu povijest našeg naroda. Vraćamo se patriotizmu i ljubavi prema svojoj zemlji. Ukrajina više neće biti zona kulturne katastrofe, nego prostor visoke kulture i ljepote* (5), nastavlja dalje. Duh i duhovnost nacije, istinska povijest naroda, povratak patriotizmu i ljubavi prema svojoj zemlji – sve su to simboli kojima Tymošenko želi probuditi nacionalnu svijest kod

Ukrajnaca, a govor efektno završava citatom Lesje Ukrajinke, jedne od najpoznatijih ukrajinskih spisateljica i društveno-političkih aktivistica na prijelazu s XIX. na XX. stoljeće: *Prije 117 godina Lesja Ukrajinka je napisala: "Beznadno se nadam." Ja se nadam s nadom i uvjerenjem. Mirno gradite svoj život. Sve će biti dobro u našem ukrajinskom domu* (5), umiruje slušatelje.

Retoričke figure i tropi još su češći kod ukrajinske političarke nego kod hrvatske. Pronalazimo: aluziju: *Postoji samo jedna sila, samo jedna politička partija koja može strogo i bezuvjetno diktirati svoju volju* (5), hiperbaton: *Hvala vam na tome što ste vjerovali i došli na prijevremene izbore, koji su sve promijenili u Verhovnoj Radi. U vladi. U zemlji.* (5), personifikacije: *Ovo je dan kada se vlada okreće licem prema ljudima* (5), usporedbe: *da se zastupnike ne bi kupovalo kao stoku na tržnici* (5), perifraze: *da nikoga iz politike ne bi svrbjele ruke* (5), nabrojanje: *...kontakt s vama. S poslovnim ljudima, liječnicima, nastavnicima, zaposlenima u kulturi i umjetnosti, akademikima, rudarima, metalurzima, umirovljenicima i studentima, zaposlenima u prometu i seljacima, s predstavnicima svih društvenih i profesionalnih timova* (5), korekcija: *Došli smo ne zato da bismo se žalili, nego da bismo uzdigli zemlju...*(5), već spomenuti simboli, metafora: *treba raščistiti put investicijama i poduzetništvu* (5), parafraza Lesje Ukrajinke, epifonemi: *Neka nam Bog pomogne!* (5), sinonimija: *Ova informacija je otvorena, ona ni od koga nije skrivena* (6), anafora: *za svaki život djeteta, za svaki život trudnice, za svaki život mladoga čovjeka* (6), retoričko pitanje: *Zašto mu je trebalo 15 dana?* (6) i tako dalje.

Iz svega navedenoga možemo zaključiti da i Jadranka Kosor i Julija Tymošenko dobro argumentiraju svoje tvrdnje, ponekad se služeći argumentacijskim smicalicama kako bi se što više približile i povezale s publikom te ih na taj način lakše uvjerile u ono što žele. Slična im je strategija izgradnje *etos*a, s time da si Tymošenko još dodatno pomaže narušavajući *etos* svojih suparnika *ad hominem* i izazivajući osjećaj ljutnje kod publike stalno tražeći krivca za nastali problem, dok Kosor ide više prema tome da izazove osjećaj sažaljenja s obzirom na to da je kod nje češći *ad misericordiam*. Iz ovoga već vidimo da obje vješto povezuju *etos* i *patos*, a kao što smo već rekli, prema Fahnestock i Secor (2004), jedna od najmoćnijih kombinacija, osobito u političkom diskursu, je udruživanje *etos*a i *patosa*. Treba spomenuti da je Kosoričina retorika kao premijerke više obrambenog karaktera, koncentrirana na svoja postignuća, a nešto agresivnija kada je u opoziciji, dok Tymošenko konstantno ima agresivnu retoriku prema opoziciji. Sve karakteristike političkog diskursa i skoro svi tipovi strateškog manevriranja pronađeni su i kod jedne i kod druge govornice.

12.2 Usporedna analiza govora Zorana Milanovića i Mykole Azarova

Krajem 2010. godine Zoran Milanović, tada još u opoziciji, govori o proračunu Republike Hrvatske u Hrvatskom saboru, a u rujnu 2011. predstavlja program Kukuriku koalicije s kojom pobjeđuje na parlamentarnim izborima, te tim povodom govori u Hrvatskom saboru uoči glasovanja o povjerenju novoj Vladi. U veljači 2012. novi hrvatski premijer iznosi prijedlog novog proračunskog modela i taj ćemo govor iskoristiti kao primjer za analizu.

Odmah nakon uvoda, najprije hvaleći auditorij, svoju središnju misao: treba usvojiti novi proračunski model, premijer izriče disjunkcijom: *Vrlo jednostavno, proračun imate pred sobom, vidjeli ste ga, imate iskustva, nije vam prvi put, to je stvar političke odluke. Kojim ćemo pravcem krenuti. Po starom ne ide, taj model je iscrpljen. Novo? Novo je nepoznato. Izazovno. Mutno katkada, nije jasno. Na nama je da, u okvirima mogućega, ponudimo određene promjene, jedan novi model, za koji vjerujemo da će biti bolji i da će doprinijeti hrvatskom rastu. Da će konsolidirati javne financije i da će Hrvatsku dovesti u jednu bolju poziciju* (11). U retorici disjunkcije mogu poslužiti kao dobar argument, jer je dovoljno obrazložiti samo jednu stranu i upravo to Milanović i radi. On nudi auditoriju dvije mogućnosti, s tim da jednu odmah odbacuje, čime ostaje samo jedno rješenje – njegovo. I to je njegov glavni argument kako bi se njegova tvrdnja prihvatila: *Kažem, po starom ne može i vjerujem da je to svakome u hrvatskoj javnosti jasno, a novo, novo je drukčije* (11).

Milanović daje primjere drugih zemalja, konkretno navodeći Njemačku koja je imala nepopularne reforme početkom prošlog desetljeća i čiji se rezultati vide danas (pretpostavljamo pozitivni), ali kakve to točno ima veze s njegovim ponuđenim reformama nije baš jasno, jer ni u jednom trenutku on ne kaže da su ove promjene, ovaj novi model za naš proračun, po uzoru na bilo koju drugu zemlju, uspješnu ili neuspješnu, nego kaže: *Tek trebamo vidjeti kako će u praksi funkcionirati model koji ovdje predlažemo, koji smo predložili s izmjenama poreznih zakona koji je Sabor usvojio prošli tjedan kao i sa ovim proračunom za 2012. godinu* (11). Većina njegovih ostalih primjera su generalizacije: *Mogu navesti još nekoliko primjera, još nekoliko zemalja iz našeg okruženja koje su bile ranije duboko reformirane zemlje. Danas te države imaju najnižu stopu nezaposlenosti u ukupnoj radnoj populaciji, radno sposobnoj populaciji, danas te države imaju uvjerljivo niži postotak nezaposlenih među mladim ljudima između 18-te i 30-te godine života u grubo. To nije slučajno. To nisu rezultati prilagodbenih mjera od prije dvije godine. To je počelo prije 10 godina. Nije slučajno da te države imaju 8% nezaposlenih među mladima, kao što nije*

slučajno da druge države imaju do 50% (11). Postavlja se pitanje, na koje to točno države misli, a ne navodi ni izvore podataka koje iznosi.

Argumentacijske pogreške kod Milanovića su vrlo česte. Navest ćemo neke primjere: *ad populum: Ono što je bitno da nas u toj političkoj borbi što je moguće više nose opći interesi, da ih vrlo jasno i široka srca definiramo, a da budemo malo ili nimalo, ili nimalo taoci posebnih interesa, korporativnih interesa, raznih skupina za pritisak ili uskih stranačkih profitnih interesa* (10), *ad misericordiam: Iza nas je kampanja koja je bila teška i puna teških riječi* (10), *pretericija: Ja se na to ovdje neću osvrutati kao što se, dam vam riječ, tako mi Boga, neću osvrutati ni na to što je bilo ranije* (10), *zanemarivanje alternative: To je jedini način da Hrvatsku počnemo izvlačiti iz krize, petitio principii: Ključ ove borbe za povjerenje građana je upravo borba za povjerenje* (9).

Treba spomenuti da je Milanović sklon davati stipulativne definicije, odnosno svoje definicije pojmova onako kako ih on vidi, a one se razlikuju po značenju od definicija u Rječniku hrvatskoga jezika (Šonje, 2000). Tako u svom ranijem govoru kaže da je samopoštovanje *samosvijest i stanje u kojem poštujete sebe i poštuju vas drugi* (10), dok Šonje u Rječniku hrvatskoga jezika (2000: 1101) za isti pojam piše da je to *svijest o vlastitim vrijednostima*, dakle to ne mora nužno značiti da vas poštuju i drugi. *Ponos je vrlo često bio obilježen time da si ponosan nečime što si nekad davno, što su nekad davno tvoji preci bili, što nisi sam proživio, što nisi sam ostvario i što ustvari nema velike veze sa ovim što je danas* (10), nastavlja dalje Milanović. Zašto smatra da čovjek ne bi bio ponosan na nešto što je sam postigao, nije baš jasno. Kod Šonje (2000: 885) vidimo da je ponos *1. osjećaj vlastite vrijednosti, dostojanstva, časti; 2. osjećaj zadovoljstva zbog vrijednosti vrlo bliske osobe*. Vjerojatno je da Milanović namjerno daje pogrešne definicije u ovom slučaju kako bi stvorio oprečnost između samopoštovanja i ponosa te obilježio samopoštovanje kao dobro, a ponos kao nešto loše. Ako pogledamo tablicu s često korištenim riječima (Tablica 1), vidjet ćemo da je *ponos* riječ koju često koristi Kosor, pa se na ovaj način Milanović etiketiranjem želi distancirati od desnice. *Samopoštovanje možemo ostvariti samo tako ako budemo samostalni, neovisni, uspješni, bogati, svoji gospodari koji će biti uvažavani u svojem okružju i koji će svoje okružje poštivati* (10), kaže Milanović zanemarivanjem alternative. Slično primjećujemo i ovdje: *Gdje je granica? Gdje je granica rezanja nakon koje Hrvatsku guramo u depresiju? Nakon koje proraču, koji mora imati razvojnu ulogu, prestaje biti ono što bi trebao biti i postaje ustvari samo jedna obična blagajna. A blagajna nije isto što i proračun. Blagajna je jedno mjesto gdje se fizički pohranjuje nešto što je vrijedno, novac. Za razliku od trezora gdje mogu biti i druge dragocjenosti. Dakle ta blagajna je najtužnije kada postane samo blagajna.*

Kada je u razvojnoj funkciji onda je ona račun. Onda je ona nekakvo sredstvo s kojega se ulaže i financiraju prave stvari (11). Blagajna je najednom postala nešto loše, Šonje (2000) kaže da se dragocjenosti mogu čuvati i u blagajni, a trezor i blagajna mogu biti i sinonimi, ali sve to na stranu, ove definicije nisu ojačale argumentaciju Milanovićeve tvrdnje, niti su odgovorile na pitanja koja je postavio.

U 15 minuta Milanović daje mnoštvo primjera generalizacijama, slušamo statistike kojima ne znamo izvore, stipulativne definicije, mnoštvo smicalica i argumentacijskih pogrešaka, priče, digresije i druge retoričke figure i trope kojima neiskusnog slušača može uvjeriti da je zaista dobro argumentirao svoju tvrdnju, jer svatko će se složiti s njim kad kaže: *Prema tome bez rasta, bez novih radnih mjesta, bez, reći ću ovdje, skoro 2 milijuna zaposlenih hrvatskih građana, radno aktivnih, aktiviranih, mi nemamo o čemu razgovarati. I to se točno vidi, kao suza bistro i jasno, koje zemlje su uspješne to je uvijek u korelaciji sa razinom opće zaposlenosti. Ljudi rade. U sjevernim državama ljudi rade* (11), ali na koji način on planira smanjiti nezaposlenost u Hrvatskoj, ne kaže nigdje. Iz svega navedenog može se zaključiti da je Milanović dobar retoričar, ali da slabo argumentira svoje tvrdnje. Kako je to moguće da slabo argumentira svoje tvrdnje, a ipak uspije uvjeriti publiku u ono što želi? Zbog *etos*a. Ranije smo rekli da ako vjerujemo govorniku ili autoritetu, što znači: vjerujemo da zna o čemu govori, nema nas razloga zavaravati i nema skrivenih motiva, bolje ćemo slušati, bit ćemo mu naklonjeni i možda, u konačnici, uvjereni. Podaci koje iznosi ne propituju se, ne traže se izvori i vjeruje mu se kada nešto kaže, jer se dokazao i izgradio čvrst ekstrinzičan i intrinzičan *etos*. Govornik koji ima djelotvoran *etos* trebao bi iskazivati sve tri kvalitete – zdrav razum, dobar moralni karakter i dobru volju. Milanović nas mnoštvom primjera drugih zemalja uvjerava u svoje dobro poznavanje teme, odnosno zdrav razum. Svojom otvorenošću za nove spoznaje, da pokuša nešto novo, pokazuje dobar moralni karakter, a željom da poboljša gospodarsku situaciju u Hrvatskoj, dobru volju.

Sve karakteristike političke argumentacije su prisutne: nedostatak vremenskog ograničenja, nedostatak jasnog završetka, heterogena publika i pretpostavka da je dotična argumentacija dostupna svima. Te karakteristike prisutne su u svim analiziranim Milanovićevim govorima. Državni proračun je zasigurno tema koja je uvijek aktualna i nikad završena, toposima kojima se koristi ne može pogriješiti kod publike, jer ne možemo proturječiti kada kaže: *Povijest Hrvatske je povijest uspona i padova kao i svake zemlje* (9), *Šansa malih naroda je u otvorenom društvu i otvorenom tržištu pod uvjetom da znamo koje su naše vrijednosti i svetinje, pod uvjetom da štitimo slabije, pod uvjetom da se borimo za socijalnu pravdu, ali da znamo što ona jest* (10). To su one generalizacije o kojima govori

Zarefsky (2008), općenitosti, temeljne vrijednosti i norme s kojima će se svi složiti, a mi ih prepoznamo kao topose ili opća mjesta.

Od tipova strateškog manevriranja koja navodi Zarefsky (2008) Milanović koristi, uz već navedene retoričke figure i trope te prilagodljivost publici, kondenzacijske simbole i promjenu teme, na primjer: *Osvrnut ću se ovdje na nekakve aktualne političke događaje koji su važni. Recimo prosvjedi jednog dijela poljoprivrednika i mljekara su važna stvar* (11), kaže Milanović usred svoje argumentacije za prihvaćanje novog modela proračuna, pa sljedećih nekoliko minuta posvećuje prosvjedima.

Neke kondenzacijske simbole hrvatski premijer sam pojašnjava onako kako on želi da budu prihvaćeni, primjerice simbolizam u nazivu svoje koalicije: *kukuriku simbolizira zoru, simbolizira buđenje, simbolizira i neke druge stvari, ali prije svega ove stvari. Zora, buđenje, jedan novi, bolji početak. Onaj moćni kastavski peteh koji se prvi puta oglasio kad smo se okupili u Kastvu, starom hrvatskom gradu, pod geslom: Složimo se! što piše na vratima kastavske čitaonice, jedne od prvih čitaonica u Hrvatskoj, kolijevci naše kulture, to je počelo prije dvije godine kad smo mi u pitanju, ovo je danas samo jedna faza, samo jedna etapa* (9). Ovdje možemo primijetiti i druge simbole kao primjerice: *starom hrvatskom gradu, jedne od prvih čitaonica u Hrvatskoj, kolijevci naše kulture*, kojima se kod slušatelja želi probuditi domoljublje i povratak hrvatskoj tradiciji, odnosno dati do znanja da je to ono za što se govornik zalaže, što govornik želi.

Retoričkih figura i tropa ima previše da bismo ih sve naveli, pa evo samo nekih primjera: retorička pitanja: *Znate li gospođo predsjednice Vlade koliko je u zadnjih godinu i pol dana taj proračun smanjen?* (8), anafore: *Jeste li svjesni...? Jeste li svjesni...?* (8), popravljjanje ili epanortoza: *Ovo je program, odnosno platforma za bolju Hrvatsku* (8), korekcija: *Ovo nije zatvorena forma, nego dijalog* (8), metafore: *Ali ono što osobno vidim kao najveću Hrvatsku šansu je otvorenost i spremnost na utakmicu* (8), dihotomija: *s druge strane...* (8,10,11), metonimija: *Bavimo se dakle Hrvatskom i razgovaramo s Hrvatskom* (9), usporedbe: *kao suza bistro i jasno* (11), nabrojanja: *Hrvatskih građana iz grada i sa sela, iz predgrađa, iz ravnice i planine, hrvatskih građana koji imaju ovakav ili onakav svjetonazor, hrvatskih građana koji vjeruju i onih koji ne vjeruju, hrvatskih građana neovisno o njihovoj nacionalnosti, vjeri i o spolu* (10), hiperbaton: *Za mene je to ogromna odgovornost, ogromna odgovornost, ali istovremeno i ogromna radost. I ogromna šansa* (10), epifore: *Društvo bez korupcije, politika bez korupcije* (10), sinonimija: *Mutno katkada, nije jasno* (11).

Ukrajinski premijer Mykola Azarov u siječnju 2012. godine održao je uvodni govor na prvom zasjedanju Kabineta Ministara Ukrajine, mjesec dana kasnije isto tako na sjednici

Vlade, a u svibnju iste godine u Bruxellesu govori o ukrajinskom napredovanju prema europskoj integraciji.

U svom uvodnom govoru na sjednici Vlade u veljači 2012. godine, središnja misao ukrajinskog premijera glasi: *U 2012. treba očuvati i ojačati dinamiku gospodarskog rasta u Ukrajini* (13). Azarov se dotiče 4 grane gospodarstva: poljoprivrede, energenata, modernizacije industrije i izvoza, na kojima smatra da treba raditi u 2012. godini. Kako bi ojačao svoju argumentaciju Azarov velik dio svog govora posvećuje izgradnji *etosa*. Odmah u uvodu iznosi neke statističke podatke kako bi pokazao da su prošlu godinu završili prema planu: *Prošle smo godine uspjeli stvoriti dobru osnovu za intenzivni razvoj. BDP je narastao skoro 5% kao što smo planirali...inflacija je održana na rekordno niskom nivou proteklog desetljeća – 4,6%, dok je realna plaća u Ukrajini povećana za 8,5%. To je, usput budi rečeno, najviši index među ZND* zemljama* (13). Sa sličnim statistikama nastavlja i nakon iznošenja tvrdnje i time pokazuje da zna o čemu govori, odnosno zdrav razum. Iako ne daje izvor tih podataka, njemu se upravo zbog ekstrinzičnog *etosa*, s kojim dolazi, vjeruje. Dobar moralni karakter Azarov pokazuje kada govori o poljoprivredi zabrinut za žetvu s obzirom da je bila sušna godina: *Svi su promatrali jesenju sušu, svi vide da je ova zima bez snijega i znaju koji su rizici za zimski usjev* (13), a dobru volju, i svoju i predsjednika Janukovyča, ističe podsjećanjem na neka porezna smanjenja koja je još 2003. godine inicirala Vlada predsjednika Janukovyča kako bi se poboljšali uvjeti poslovanja vanjskim investitorima i potaknula ulaganja u Ukrajini: *Porez na dobit smanjen je sa 25% na 23% prošle godine, a u siječnju ove godine još do 21%... Danas se nitko ne sjeća, ali smanjenje poreza započeli smo upravo mi – Vlada premijera Janukovyča 2003. godine. Stopa poreza smanjena je ove godine s 30 na 25%, a porez na dohodak smanjen je na 13%* (13). Za usporedbu, porez na dobit u Hrvatskoj iznosi 20% prema Zakonu o porezu na dobit, članak 28 (<http://www.zakon.hr/z/99/Zakon-o-porezu-na-dobit>), a porez na dohodak kreće od 12% prema Zakonu o porezu na dohodak, članak 8 (<http://www.zakon.hr/z/85/Zakon-o-porezu-na-dohodak>).

Dakle, tijekom cijelog govora premijer Azarov ne zaboravlja važnost *etosa* i radi na njegovoj izgradnji podsjećajući na svoja i postignuća svoje Vlade te na tome gradi daljnju

---

* **Zajednica Neovisnih Država (ZND)**, stvorena u prosincu 1991. – gospodarski, politički i ekonomski savez 11 bivših sovjetskih republika – Armenija, Azerbajdžan, Bjelorusija, Kazahstan, Kirgistan, Moldavija, Rusija, Tadžikistan, Turkmenistan, Ukrajina, Uzbekistan.
(http://hr.wikipedia.org/wiki/Zajednica_Neovisnih_Dr%C5%BEava)

argumentaciju. Govori na koji su način u određenoj grani bili uspješni u prošlosti i kako na osnovi toga planira uspjeh i tekuće godine, na primjer: *Počet ćemo s poljoprivredom. Prošle godine Vlada je uspjela znatno smanjiti rast cijena, posebno za socijalno važne prehrambene proizvode. Za neke skupine proizvoda cijene ne da nisu rasle, već su se i smanjile. Sve je to bilo moguće zbog optimalne strukture zasijanog tla, poboljšane tehnologije, izgradnje voćarnica, veletržnica i drugih djelatnosti... Već se sada moramo pripremiti za poljske radove u proljeće, moramo sagledati sve za i protiv od prošle godine kako bismo ostali pozitivni i učili iz pogrešaka. Važno je usmjeriti maksimum financijske podrške prema onim područjima gdje želimo postići najveći uspjeh* (13). Kao što vidimo i ovdje se radi o toposima, ali podsjetimo da je ovo uvodni govor i na njemu nije da u ovom trenutku riješi sva ta pitanja, niti čak i jedno od tih pitanja, nego da uvjeri slušatelje da je održavanje i jačanje gospodarskog rasta u Ukrajini moguće i motivira ih na nove uspjehe. Dakle, iako se govori općenito, čini se da plan postoji, da je na dobrobit Ukrajine, ne skreće se s teme i smatram da je čvrstom izgradnjom etosa, Azarov dobro argumentirao svoju tvrdnju, a na sličan način argumentira i u ostalim ovdje analiziranim govorima.

Argumentacijske pogreške pronalazimo i u njegovim govorima, ali nisu toliko učestale kao kod Milanovića. Među češćima su *ad populum: Zašto je to potrebno? To je jednostavno: da bi ljudi više zarađivali i trošili svoje novce na jeftine i kvalitetne domaće proizvode, na ulaganje u život u Ukrajini, na obrazovanje svoje djece, na svoje zdravlje i odmor* (12), *ad misericordiam: Na žalost, kriznih situacija već ima* (12), te *ad hominem: Jasno je da se status političara, člana parlamenta ili čak bivšeg premijera ne može koristiti kao izgovor da bi se počinio zločin* (14). Ovdje misli na bivšu premijerku Juliju Tymošenko koja je početkom listopada 2011. godine osuđena na sedam godina zatvora zbog malverzacija prilikom sklapanja ugovora o trgovini prirodnim plinom, dok neki smatraju da se u slučaju Tymošenko radi o političkom progonu. Od ostalih pogrešaka nađeni su: *ad verecundiam: I sa svakim mjesecom osjećat će olakšanje u uvjetima poslovanja. Ja to garantiram. Zato jer Vlada čuje prijedloge i zahtjeve poslovanja i brzo na njih reagira* (12), *koncesija: Je li to rizik za gospodarstvo? Jest. To je zasigurno rizik, ali ja sam siguran da ćemo uspjeti održati situaciju. U trenutku kada Vlada i Narodna banka obavljaju koherentnu i uravnoteženu politiku, financijski je rizik puno lakše neutralizirati* (13), *petitio principii: Razvoj Ukrajine u sljedećem desetljeću ovisi o tome hoćemo li napredovati u svakom od navedenih smjerova* (14), *pretericija: Nema smisla ponavljati već poznato i spominjati kako je bivša ukrajinska Vlada, zaposlena razmiricama i svađama, propustila napraviti bilo kakve reforme* (14).

Navedene karakteristike političke argumentacije prisutne kod Milanovića, pronalazimo i kod Azarova u svim govorima. Različite gospodarske grane jedne države uvijek su otvorene za raspravu. Možda baš zbog svijesti o publici Azarov ne daje izvor podataka koje iznosi, jer su isti podaci dostupni svima u Parlamentu, a poljoprivredniku koji će kasnije čuti na dnevniku o čemu je bilo govora, bit će drago da je premijer zabrinut za njegovu žetvu.

Uz prilagodljivost publici, od tipova strateškog manevriranja kod Azarova vidimo i kondenzacijske simbole, primjerice u riječima kao: *Ukrajina, ukrajinski narod, zemlja, država, društvo, radnici, posao* kojima kao Milanović želi probuditi patriotske osjećaje kod publike, zbližiti se s narodom, te im dati do znanja da sve što radi, radi u Ukrajinskom interesu. Retoričke figure i trope također koristi, ali umjereno. Kada govori o Ukrajini koristi personifikacije: *Zemlja se pripremila za takav ispit* (12); *Nije tajna da trenutačna veza Ukrajine s Europskom Unijom nije baš najbolja. Široki spektar naše prijašnje veze suzio se do taoca samo jednom pitanju* (14). Azarov voli i citate, pa pronalazimo sentencije: *Na pamet mi pada Katon Stariji, rimski konzul, i njegova poznata izreka „Kartagu treba razoriti”* (14), upravni govor: *„Europu bi mogla pomesti kriza”, rekao je nedavno francuski predsjednik Sarkozy* (13), retorička pitanja: *Možemo li mi u takvoj situaciji općenito govoriti o povišenju cijene plina za građanstvo?* (12), apostrofe: *Ali mi samo kažemo ruskom vodstvu „Ako ćemo biti strateški partneri u budućnosti, trebamo graditi suradnju kao strateški partneri”* (13).

Usporedimo li govore hrvatskog i ukrajinskog premijera možemo zaključiti da su i jedan i drugi dobri retoričari, ali Azarov puno bolje argumentira svoje tvrdnje. Ne možemo reći da Milanović ne radi na etosu, ali Azarov puno više. Karakteristike političkog diskursa prisutne su kod oba govornika, kao i strateško manevriranje, s tim da je kod Milanovića pronađeno više načina manevriranja.

Slika 4 i 5. Zoran Milanović i Mykola Azarov
(<http://www.politikaplus.com/novost/53557/a-gdje-je-nestao-zoran-milanovic>)
(http://en.wikipedia.org/wiki/Mykola_Azarov)

12.3 Usporedna analiza govora Ive Josipovića i Viktora Janukovyča

U veljači 2010. godine hrvatski predsjednik Josipović i ukrajinski predsjednik Janukovyč održali su inauguracijske govore preuzimajući svoju novu dužnost svaki u svojoj državi. S obzirom da se radi o istoj vrsti govora u isto vrijeme, bit će zanimljivo usporedno ih analizirati i vidjeti koje su sličnosti, a koje razlike. Ostali njihovi izabrani govori također su prigodni i neće biti zanemareni kod ove analize.

Po trajanju, govor hrvatskog predsjednika je duži, a opširnost se vidi već na početku kod oslovljavanja i pozdravljanja: *Poštovani gospodine Mesiću, predsjedniče Republike Hrvatske, poštovani gospodine Bebiću, predsjedniče Hrvatskoga sabora, poštovana gospođo Kosor, predsjednice Vlade Republike Hrvatske, cijenjeni uzvanici iz zemlje i inozemstva, Vaše Ekscelencije - predstavnici prijateljskih država, dragi sugrađani, sugrađanke i svi građani Republike Hrvatske, dragi gosti i prijatelji, dame i gospodo, pozdravljam sve naše građane i cijenjene goste iz Europe i svijeta, naše susjede. Vaš dolazak smatram gestom povjerenja, prijateljstva i partnerstva* (15). Ukrajinski je predsjednik puno kraći kod oslovljavanja, a pozdravljanje i izostavlja: *Poštovani članovi Parlamenta! Dragi sunarodjaci!* (19).

Iako se sam početak razlikuje, u nastavku vidimo velike sličnosti: *Stojim pred vama s osjećajem iznimne obveze i odgovornosti prema dužnosti koju su mi na izborima povjerali hrvatski građani* (15), kaže Josipović, a Janukovyč odgovara na svoje pitanje kako se osjećao tijekom polaganja zakletve: *Osjećao sam odgovornost i poniznost pred ukrajinskim narodom koji je svojim slobodnim izborom dao većinu glasova mojoj kandidaturi* (19). Obojica naglašavaju osjećaj odgovornosti, te da su voljom naroda na ovoj poziciji. S jedne strane tu je zahvalnost na glasovima, a s druge važnost naglasiti da se radi o slobodnim izborima i volji naroda, s obzirom da su i jedna i druga zemlja relativno kratko demokratske, nakon dugog niza godina provedenih u komunizmu gdje nije bilo slobode izbora. Janukovyč tako izražava svoju zahvalnost samo riječju *poniznost*, te se dalje koncentrira na ovu drugu stranu – demokratičnost: *Izbori su završili. Cijeli je svijet prepoznao njihovu demokratičnost. Ukrajinski je narod rekao svoje, internacionalna je zajednica potvrdila da je Ukrajina slobodna država, gdje su prava i slobode najviše cijenjeni i gdje se izbor naroda ne može propitivati zbog nečije zlovolje* (19). Ovdje misli na Tymošenko koja je izgubila na tim izborima i čiji je govor nakon tog poraza jedan od ovdje analiziranih. Tymošenko se žalila da su izbori namješteni i rezultati lažni, te tvrdila da ima dokaze kojima to može potvrditi.

Za razliku od Janukovyča, Josipović se direktno zahvaljuje građanima: *Osjećam zahvalnost i veliku čast. Prisegnuo sam da ću savjesno i marljivo obavljati dužnost koja mi je*

povjerena. Uložiti ću svu svoju snagu, znanje i sposobnost da moj rad u potpunosti opravda povjerenje koje mi je iskazano (15). Vidimo da već na samom početku oba govornika rade na dodatnoj izgradnji svog *etosa*. Josipović iskazuje dobru volju željom da opravda povjerenje građana, obojica pokazuju dobar moralni karakter ističući osjećaje odgovornosti, obveze i poniznosti, a Janukovyč gradi svoj *etos* i pokušajem narušavanja *etosa* opozicije i tvrdnjom da ga je podržala ne samo Ukrajina, nego i ostatak svijeta. Koliko je pozitivan *etos* važan, svjesni su obojica, jer ga ne zanemaruju ni u ostatku govora, kao ni u ostalim svojim govorima. Janukovyč pokazuje zdrav razum izjavom: *Ja znam što treba učiniti i kako to učiniti* (19), kako bi podržao svoju središnju misao: *Moja Vlada ubrzat će gospodarski razvoj Ukrajine*. Svojom samouvjerenom izjavom publici ulijeva osjećaj sigurnosti i nade u bolje sutra. A kako dalje argumentira svoju tvrdnju? Uglavnom toposima, primjerice: *Kao prvo, moramo obnoviti sustav upravljanja državom... Pozivam sve članove Parlamenta na suradnju za dobrobit Ukrajine. Takva suradnja bit će ključna za uspješnu reformu Vlade, pravosuđa i izmjene Ustava... Uspješna suradnja između Predsjednika, Parlamenta i Vlade očistit će put za brz gospodarski razvoj... Ukrajina treba strategiju inovativnog razvoja, a naš tim ima takvu strategiju* (19). Uzet ćemo u obzir da se radi o prigodnom govoru, pa svoju argumentaciju ukrajinski predsjednik zapravo gradi na *etosu*. Dakle, publici daje do znanja da zna što radi i pokazuje zdrav razum, pojašnjava način na koji planira isplatiti zaostale plaće i penzije i tako riješiti jedan od problema u Ukrajini, čime vidimo da postoji dobra volja: *Želim poručiti ukrajinskom narodu da ću održati sva svoja obećanja. Isplatit ćemo zaostale plaće i penzije, nešto što dosadašnja Vlada nije uspjela...to ćemo učiniti smanjenjem troškova birokracije. Počet ćemo sa sobom. Jedna od mojih prvih odredama kao predsjednika Ukrajine, bit će smanjenje troškova Ureda predsjednika i drugih struktura koje podržavaju njegov rad* (19). Janukovyč pokazuje dobru volju i dobar moralni karakter, jer je spreman žrtvovati i svoju udobnost za dobrobit ukrajinskog naroda: *Ja sam uvijek stavljao djela iznad riječi, pa neću ni u svom novom uredu napustiti to pravilo. Rad i rezultati za dobrobit moje domovine su moj kredo, prema kojem preuzimam dužnosti u ovom novom uredu* (19).

Josipović ni malo ne zaostaje za Janukovyčem po pitanju izgradnje *etosa*. Dapače: *U izbore za predsjednika Republike krenuo sam s vizijom europske, prosperitetne Hrvatske, a ključni izvor moje motivacije bila je PRAVDA, moralna i pravna podloga za novo i bolje društvo* (15). Podsjećajući publiku zašto se uopće kandidirao za predsjednika, dokazuje svoj dobar moralni karakter, koji potvrđuje i većinom toposa na kojima se bazira njegov govor, a kojima želi argumentirati svoju središnju misao: *Pravda i pravednost vrijednosti su koje tek trebamo pronaći u njihovoj punini* (15): *U borbi za pravednost ja ću kao predsjednik*

*Republike Hrvatske i kao njezin građanin biti prvi i nikada se neću umoriti... Nositelji državne vlasti svoju dužnost moraju obnašati sukladno najvišim standardima političke i stručne odgovornosti i otkloniti svaki mogući sukob interesa koji bi mogao izazvati sumnju u njihovu nepristranost ili koristoljublje... Nacionalne manjine i njihova kultura bogatstvo su Hrvatske i sastavni dio ukupne hrvatske baštine... Poštene plaće za pošten rad, pristojne mirovine za doprinos koji su starije generacije dale našem društvu, sastavni su dio pravednosti za koju se zalažem (15), i slično. Dobru volju, ali i predsjednikov zdrav razum možemo oprimjeriti sljedećim citatima: *Prošao sam cijelu Hrvatsku, posjetio stotine sela i gradova, susreo tisuće ljudi od kojih mnogi naporno rade - i ne mogu živjeti od svoga rada. Mnogi uopće nemaju zaposlenje. Mnogi su na rubu egzistencije. To se mora promijeniti!... Hrvatsku je danas okovala gospodarska kriza. Moramo se suočiti s činjenicom da smo je kasno prepoznali i tako dopustili da se razmaše do razine koja ugrožava temeljne vrijednosti hrvatskoga društva... Broj nezaposlenih iz dana u dan raste, kao i broj nelikvidnih tvrtki i tvrtki u stečaju... Zajedno s Vladom, pokrenut ću odlučne poteze i reforme potrebne da Hrvatska što prije postane članicom Europske unije (15).**

Dakle, svi ćemo se složiti kada Josipović kaže: *Hrvatska mora biti dom demokracije i ljudskih prava (15)* ili kada Janukovyč kaže: *Život je potvrdio ovu jednostavnu i očitu istinu: ljudi ne vole da im se prijete (19)*, a na takvim izjavama se bazira argumentacija i jednog i drugog predsjednika, pa zaključujemo da toposi, odnosno generalizacije, kako ih naziva Zarefsky (2008), prevladavaju, čime je broj argumentacijskih pogrešaka smanjen, ali ipak ih ima i spektar je širok. *Ad hominem* smo već mogli primijetiti, nešto više kod Janukovyča, nego kod Josipovića, ali kod izgradnje svog *etosa* oba govornika pokušavaju narušiti *etos* opozicije. Slijedi nekoliko primjera *ad hominema* kod Josipovića: *...nedostatak odgovarajuće gospodarske politike koja nije prepoznala kako valja više proizvoditi i izvoziti, kako treba prepoznati svoje komparativne prednosti, ravnomjerno poticati turizam, poljoprivredu i industriju, malo poduzetništvo i obrt, doveo je do žalosne činjenice da Hrvatska danas proizvodi manje nego što je proizvodila prije rata (15), Uvjeren sam da prljave kampanje kojima se blati suparnike i kampanje koje su fokusirane isključivo na prošlost, bez pogleda u budućnost, neće donijeti uspjeh (16)* i kod Janukovyča: *Isplatit ćemo zaostale plaće i penzije, nešto što dosadašnja Vlada nije uspjela...(19) ...bivša Vlada nije bila spremna za krizu. Nije znala i nije razumjela što i kako treba učiniti (20). Sukob, dvoličnost Vlade, slaba lokalna samouprava, korumpirani i nepošteni sudovi, nerazvijene političke stranke samo su neki od aspekata ovog problema (20).*

Kod Josipovića su još od argumentacijskih pogrešaka pronađene *ad populum*: *Riječ je o tome da svatko od nas počne mijenjati sebe. Jer temelj pravde uvijek smo mi sami, jer je svatko od nas taj koji svojim ponašanjem stvara ili negira pravednost* (15), etiketiranje: *Dugoročne negativne posljedice nepravedne i dijelom kriminalne pretvorbe i privatizacije...* (15), zanemarivanje alternative: *Hrvatska može biti pravedno društvo, samo ako bude aktivno i inovativno društvo, društvo kvalitete života, društvo koje vodi računa i o materijalnim i duhovnim vrijednostima* (17), *ad baculum*: *Nije nam svejedno i nećemo više nijemo i nemoćno stajati dok prljavi novac kupuje hrvatsku imovinu i osvaja gospodarske resurse, omogućava lažne diplome, privilegije i nezasluzeno bogatstvo* (15), *ad misericordiam*: *Na žalost, hrvatski je povratak uključivao i rat, rat kao najveće zlo ljudskoga društva* (16), *petitio principii*: *Ekologija i održivi razvoj nužan su dio razvojne filozofije razvoja hrvatskog društva* (15), koncesija: *Hrvatska je prva nova članica Europske Unije koja je u svojoj tranziciji prema članstvu morala prevladavati i teško nasljeđe rata. Uspjeh Hrvatske to je veći. Ali upravo zbog toga, i posebno u ovom vremenu duboke krize u Europi, Europska Unija može i sama sebi s ponosom čestitati: uspjeh Hrvatske, uspjeh je Europe* (16), da nabrojimo neke.

Kod Janukovyča također pronalazimo *ad populum*: *Danas je moderno govoriti o „društvu znanja“*. *Ali to društvo započinje u svakoj obitelji i svakoj školi* (20), *ad baculum* i etiketiranje: *Neću dopustiti nikakve vanjske utjecaje na državne odluke. Era “divljeg kapitalizma” završila je izborima 2010. godine* (19), zanemarivanje alternative: *Prema tome, u današnjem svijetu ćemo se moći uspješno natjecati samo ako se okrenemo razvoju industrije visoke tehnologije...*(19), *ad misericordiam*: *Nije slučajno da se Ukrajina našla među zemljama koje su najviše patile zbog svjetske krize* (20), ali i *non sequitur*: *Međusobno odbijanje zbog gubitka jedne strane i pobjede druge, nije samo destruktivno za državne interese, nego je i nemoralno* (19), *ad verecundiam*: *Uvjeren sam da direktni državni utjecaj na gospodarstvo, njegovu kontrolu, ne vodi nikamo* (19), *Slippery Slope*: *Daljnje odgađanje značilo bi kolaps za mirovinski sustav* (20).

Karakteristike političke argumentacije, prema Zarefskom (2008): nedostatak vremenskog ograničenja, nedostatak jasnog završetka, heterogena publika i pretpostavka da je dostupna svima, govornicima stvaraju konstantan izazov. Te karakteristike vidimo i kod Josipovića i Janukovyča. Činjenica da politička argumentacija nije završena jednim govorom, njezina konstantna priroda, tjera ih na stalno balansiranje teme i reme, poznatog i novog, a da pri tom ne ponavljaju već rečeno i možda odgovorene tvrdnje i stajališta. Ova ograničenja koja postavljaju karakteristike takve argumentacije, vjerojatno su razlog zbog kojeg se

argumentacija kod oba predsjednika bazira na toposima i generalizacijama, jer su na taj način sigurni da će ih veći dio publike bolje prihvatiti.

Od strateškog manevriranja koje navodi Zarefsky (2008) već smo potvrdili da se oba govornika prilagođavaju publici, argumente oblikuju tako da podržavaju njihove tvrdnje, a koriste i kondenzacijske simbole i retoričke figure kako bi ojačali svoju argumentaciju i obogatili svoje govore.

Josipović često koristi izraze *pravda* i *pravednost* koje možemo prepoznati kao kondenzacijske simbole zajedno s izrazima: *domoljublje, dom demokracije i ljudskih prava, poželjan dom svih poštenih ljudi, društvo koje počiva na radu, znanju i kreativnosti*. Za Europsku Uniju Josipović kaže da je *izazov da se očuva vlastiti nacionalni identitet* (15), što bi se moglo protumačiti i pozitivno i negativno, a korupciju i kriminal naziva *karcinomom zdravog, pravednog i naprednog društva* (15). Kao što su Kosor i Milanović sami pojašnjavali dio svoje simbolike, tako radi i Josipović: *Hrvatska se nalazi na prekretnici. Na simboličkoj razini, prekretnicu označava uspješan završetak pregovora s EU. Suštinski, prepoznajemo je u potrebi da se reformama i odlučnim otklonom od korupcije otvori novo poglavlje razvoja hrvatskog društva* (16).

Janukovyč se najčešće obraća Ukrajincima sa *sunarodnjaci* kako bi im se što više približio, a ostale kondenzacijske simbole kao: *domovina, Ukrajina – slobodna država, ukrajinski narod, zemlja, država*, koristi kako bi se probudila nacionalna svijest kod slušatelja, odnosno uvjerilo slušatelje da je govornik čini sve u interesu države i njezinog naroda.

Oba govornika koriste retoričke figure i trope umjereno, kako bi ojačali svoju argumentaciju, a navest ćemo neke primjere pronađene kod Josipovića: ponavljanje tijekom govora: *To se mora promijeniti!* (15) sentencije: *Jean Monet, jedan od pokretača ideje europejstva, rekao je: "Mi ne ujedinjujemo države, mi u prvom redu zbližavamo ljude"* (15), metonimije: *Dvadeset godina moderna se Hrvatska vraćala političkom i kulturnom prostoru kojemu je u povijesti stoljećima pripadala* (16), personifikacije: *Hrvatska je ponosna da sa svojim snagama može sudjelovati u nalaženju odgovora* (16), metafore: *Danas konačno ponovo prekoračujemo prag svoga europskoga doma* (16), *Ne smijemo ostati zarobljenici ideje o krizi* (18), prolepsa: *Mogu razumjeti građane koje je, kao nikada u našoj novijoj povijesti, obuzela letargija i nepovjerenje u političare i njihova obećanja* (17), epifonemi: *Živjeli i živjela nam naša Hrvatska!* (15) i kod Janukovyča: retoričko pitanje: *Što sam osjećao dok mi je ruka ležala na svetom Peresopnyc'kom Evanđelju?* (19), personifikacija: *naša mlada demokracija* (19), metafora: *...ako propustimo očistiti srca od otrova mržnje koja se sakupila taštinom i sebičnošću, zemlja će nam biti osuđena na daljnje lutanje sumrakom*

političkog i socijalno-gospodarskog labirinta (20), proširenje tvrdnje: *Ne samo da možemo spasiti državu od socijalne i gospodarske propasti, nego ju možemo uskoro staviti na put ubrzanog razvoja* (19), epifonemi: *Neka nam Bog pomogne u toj pravednoj težnji!* (19).

Sagledamo li ponovno ova dva inauguracijska govora u cijelosti, glavna je razlika u stilu. Josipović koristi visoki govorni stil koji je primjeren s obzirom na svečanost prilike, dok Janukovyč ostaje pri srednjem govornom stilu primjerenom za političke govore, ali što se sadržaja tiče, kao što smo primijetili sličnosti na početku, tako ih ima i u nastavku govora: *Kao predsjednik Hrvatske, spreman sam biti na čelu promjena koje očekuju našu domovinu. Znam da ne mogu sam. Trebam Vladu, Sabor, političke stranke, ali prije svega Vas - dragi građani ove lijepe zemlje* (15), kaže pred kraj govora Josipović. Slično želi i Janukovyč: *Uspješna suradnja između Predsjednika, Parlamenta i Vlade očistit će put brzom gospodarskom razvoju... Računam na vašu podršku, kao i na podršku međunarodne zajednice koja želi vidjeti našu zemlju jaku i stabilnu* (19). U uvodu svoga govora Janukovyč kaže: *Ovim okretanjem stranice započinje novi period naše povijesti* (19), a Josipović kaže u zaključku: *Zajedno ćemo ispisati novu stranicu naše povijesti* (15). Napokon, poruka koju žele poslati, ista je kod oba predsjednika: oni su pravi izbor za tu poziciju i ako svi budu surađivali, smiješi im se lijepa budućnost.

Dakle, oba govornika rade na dodatnoj izgradnji svoga *etosa* pokazujući i zdrav razum i dobar moralni karakter i dobru volju. Obojici se argumentacija bazira na izgradnji *etosa*, *toposima*, odnosno generalizacijama, kako ih naziva Zarefsky (2008), a povremeno si pomažu i argumentacijskim *smicalicama*, pogotovo Janukovyč. Karakteristike političke argumentacije vidimo i kod Josipovića i Janukovyča. Strateškim manevriranjem koriste se obojica i to: prilagođavanjem publici, preoblikovanjem argumenata tako da podržavaju njihove tvrdnje, koriste kondenzacijske simbole i retoričke figure kako bi ojačali svoju argumentaciju i obogatili svoje govore. Glavna je razlika ove dvojice govornika u stilu i trajanju govora. Josipović koristi visoki govorni stil i govor mu je duži, a Janukovyč ostaje pri srednjem govornom stilu. Možemo zaključiti da su obojica vrlo dobri i uvjerljivi retoričari bez obzira na ove male razlike.

12.4 Usporedna analiza hrvatskog i ukrajinskog političkog diskursa

Do sada smo usporedno analizirali govore prvih premijerki Hrvatske i Ukrajine, aktualnih premijera te predsjednika dviju zemalja, a sada ćemo pogledati koliko su hrvatski i ukrajinski diskurs općenito slični, odnosno koje su im razlike.

Ranije je rečeno da najbolje što govornik može učiniti je pretpostaviti da publika dijeli generalno razumijevanje i vjerovanja koja karakteriziraju političku kulturu, a to su temeljne vrijednosti i norme – generalizacije s kojima će se svi složiti (Zarefsky, 2008). Tada je zadatak razviti argumentaciju koja prepoznaje i gradi se na takvim vrijednostima, a analizirani govornici to i čine. Takve vrijednosti i norme mi prepoznajemo u toposima, primjerice: *Sve što u našim redovima nije bilo dobro, nije valjalo, mora biti zamijenjeno poštenim i časnim* (Kosor, 1), *Osnova svega je težak rad* (Milanović, 9), *Socijalna osjetljivost, zaštita najsiromašnijih, nezaposlenih, bolesnih, djece i obitelji naša su ljudska i građanska obveza* (Josipović, 15), *Treba zaštititi ljude* (Tymošenko, 6), *...što je teži put, to je dragocjeniji i vredniji rezultat* (Azarov, 14), *Mladi ne bi trebali biti taoci prošlih političkih i ideoloških sukoba* (Janukovyč, 20), prepoznajemo ih u zanemarivanju alternative: *Svjesni smo međutim problema u kojima se unija trenutačno nalazi. Uvjereni smo da do njihovog prevladavanja može doći samo zajedničkim naporima i solidarnošću* (Kosor, 2), *To je jedini put do blagostanja* (Milanović, 11), *Miroljubiva politika nema alternativu, a sadašnja generacija političara jednostavno nema pravo probleme ostavljati generacijama koje dolaze* (Josipović, 15), *Ne otići danas na sud značilo bi predate Ukrajinu kriminalu bez borbe* (Tymošenko, 7), *Treba reći iskreno, to je moguće samo u uvjetima stabilnosti i planiranog tempa gospodarskog razvoja* (Azarov, 13), *Ukrajinu nisu razoružali vanjski faktori nego njezini vlastiti demagozi posljednih godina* (Janukovyč, 20), pa i u *ad populum*: *Svi imamo zajednički cilj: građanima omogućiti bolji život* (Kosor, 1), *I tu ulazimo u zatvoreni krug. U circulus sicuosos duga, nesolventnosti i gospodarske stagnacije. To je jasno svima* (Milanović, 10), *Najmoćnije oružje demokracije još je uvijek glasački listić – a on je u Vašim rukama. Ne sumnjam u to da Hrvatska ima dovoljno poštenih ljudi, sa snagom i vizijom, ljudi koji mogu pomoći graditi bolju budućnost za nas i našu djecu* (Josipović, 16), *Ovo se ne tiče samo mene, tiče se svih poštenih ljudi – zaštititi našu slobodu* (Tymošenko, 7), *Mi, koji živimo u Ukrajini, itekako smo toga svjesni* (Azarov, 14), *Danas je moderno govoriti o „društvu znanja“*. Ali to društvo započinje u svakoj obitelji i svakoj školi (Janukovyč, 20). Iz navedenih primjera vidimo da se takva vrsta retorike jednako ponavlja i u hrvatskom i u ukrajinskom političkom diskursu, a na njoj svoju argumentaciju najviše baziraju ovdje analizirani

predsjednici država. Što se tiče konkretnije argumentacije potkrijepljene činjenicama, podacima, primjerima, usporedbama, statistikom i tako dalje, pronalazimo je kod svih premijera, osim kod Milanovića koji je prilično slab na tom području, ali to nadoknađuje izgradnjom *etosa*.

Osvrnimo se malo na *etos* govornika. Podsjetimo, Fahnestock i Secor (2004) kažu da se ekstrinzičan *etos* odnosi na ono što publika unaprijed zna i vjeruje o govorniku. Budući da je narod izabrao analizirane govornike, možemo zaključiti da su svi govornici već iskazali svoju stručnosti u određenom području ili profesionalnim kvalifikacijama, te su se tako i našli na visokim pozicijama čije dužnosti obnašaju. Intrinzični *etos*, dojam koji govornik ostavi o sebi nakon govora, može pojačati ili oslabiti govornikov ekstrinzični *etos*, jer će nas slaba izvedba navesti da ponovno procijenimo govornikovu reputaciju (Fahnestock i Secor, 2004). U namjeri da ostave dobar dojam, svi retoričari paze da ne izostave ni jednu od tri kvaliteta za koje Aristotel (1987/1991) smatra da svaki dobar govornik mora pokazati, a to su zdrav razum, dobar moralni karakter i dobru volju. Očito je da analizirani govornici razumiju važnost *etosa*, jer ni jedan element nije izostavljen ni kod jednoga. U političkom diskursu jedna od najmoćnijih kombinacija je udruživanje *etosa* i *patosa*, a *patos* označava raspoloženje u koje se dovodi publika. Stoga ne čudi što su *ad hominem* i *ad misericordiam* među najčešćim argumentacijskim pogreškama. Upotrebom *ad hominem* govornici pokušavaju diskreditirati suprotnu stranu i poljuljati im *etos* kako bi pridobili publiku za sebe i učvrstili svoj *etos*, pa tako i svoju moć. *Ad misericordiam* govornici utječu na emocije publike koja stječe dojam da sluša svoje vlastite interese i uvjerenja, a rezultati ovog istraživanja pokazuju da se i hrvatski i ukrajinski političari služe udruživanjem *etosa* i *patosa*. *Ad hominem* i *ad misericordiam* jednako se pronalaze i kod ženskih i kod muških govornika. Argumentacijska pogreška *ad verecundiam* pojavljuje se također kod svih govornika, ali je ipak, prema očekivanjima, češća kod muškaraca nego kod žena u ovom istraživanju.

Govoreći o pogreškama u argumentaciji, i u hrvatskom i ukrajinskom diskursu daleko ispred ostalih pogrešaka dominira *ad populum*, a uz već navedene *ad hominem*, *ad misericordiam*, *ad verecundiam* i zanemarivanje alternative, pronalazimo i etiketiranje, *Slippery Slope*, *ab utile*, pretericiju, pogrešne analogije, *post hoc ergo propter hoc*, *ad baculum*, *petitio principii*, koncesiju i *non sequitur*. Sve se navedene pogreške pojavljuju i kod jednih i kod drugih govornika.

Kako smo naveli prema Zarefskom (2008) karakteristike političke argumentacije: nedostatak vremenskog ograničenja, nedostatak jasnog završetka, heterogenu publiku i pretpostavku da je takva argumentacija dostupna svima, tako sve te karakteristike

pronalazimo u govorima analiziranih retoričara. Teme o kojima se govori: gospodarstvo, zdravstvo, različiti savezi i slično, ustvari su uvijek aktualne teme u političkom životu, pa iako je govornik možda vremenski ograničen u jednom trenutku, te su teme zapravo uvijek otvorene za raspravu i time završetak nikada nije potpuno jasan, odnosno siguran, čak i kada se možda čini da je rasprava završena. Heterogena publika i pretpostavka da je govor dostupan svima ograničavaju govornike na generalizacije, topose, *ad populume*, sve ono što smo vidjeli da pronalazimo u svim ovdje analiziranim govorima. Naravno, ako se govornici žele svjedočiti što široj publici, a ovi to žele.

Uzimajući u obzir sve ovdje analizirane govore, od tipova strateškog manevriranja (Zarefsky, 2008): promjena teme, modificiranje relevantne publike, privlačnost liberalnim i konzervativnim očekivanjima, preoblikovanje argumenta, korištenje kondenzacijskih simbola, poziv na „nepovratni trenutak“ (the locus of the irreparable) te retoričko korištenje figura i tropa, pronađeni su svi.

Promjenu teme vidjeli smo kod Milanovića kada je usred govora o novom modelu proračuna počeo govoriti o aktualnim prosvjedima.

Modificiranje relevantne publike i privlačnost liberalnim i konzervativnim očekivanjima možemo vezati za heterogenu publiku o kojoj je već bilo riječi, pa ne treba previše objašnjavati da se govornici prilagođavaju i približavaju publici općeprihvaćenim vrijednostima i normama.

Da argumente oblikuju tako da podržavaju njihove tvrdnje, jasno je samo po sebi. To smo vidjeli i kod Kosor kada je neke povijesne činjenice upotrijebila kao dokaze da je *HDZ najbolji kad je najteže* (1), jer je HDZ bio najpopularnija stranka za vrijeme domovinskog rata, i kod Milanovića kada daje stipulativne definicije, i kod Azarova kada su vremenski uvjeti u Ukrajini razlog nekih problema.

Kondenzacijske simbole, verbalne simbole koji sažimlju niz različitih značenja u generalno pozitivne ili negativne konotacije, a kojima se govornici također žele prilagoditi raznovrsnoj publici, možemo prepoznati i u često korištenim riječima. Riječima kao što su: *Hrvatska, Hrvati, hrvatski jezik, hrvatska domovina, hrvatski narod, hrvatski branitelji* kod hrvatskih, odnosno *Ukrajina, ukrajinski narod, ukrajinski dom, zemlja, država* kod ukrajinskih političara, želi se probuditi nacionalna svijest i patriotizam kod slušatelja, odnosno navesti ih da vjeruju kako govornik čini sve za dobrobit države i naroda. Hrvatski govornici češće spominju i *Europu, Europsku uniju, europsku Hrvatsku, europsku državu* što nije neobično s obzirom da su tri analizirana govora prigodni govori koji se odnose na ulazak

Hrvatske u Europsku uniju, ali tim riječima žele slušatelje još više uvući u osjećaj pripadnosti Europskoj uniji.

Poziv na „nepovratni trenutak” vidjeli smo kod Tymošenko kada je govorila o potrebi hitnog ulaganja u zdravstvo, *jer će životi biti izgubljeni ako se odmah ne reagira* (6) i kada je tražila podršku naroda nakon što je izgubila na predsjedničkim izborima, *jer ako se sada ne zaštiti demokracija, sutra će se probuditi u zemlji u kojoj vlada diktatura i bezakonje* (7).

Svi analizirani govornici pojačavaju svoje argumentacije retoričkim figurama i tropima, te pokušavaju povećati osjećaj zajedništva s publikom, s tim da bi trebalo istaknuti Milanovića koji se možda najviše pomaže figurativnošću.

Što se tiče razlika između hrvatskog i ukrajinskog političkog diskursa, primjećene su u stilu govora i to kada se radi o prigodnim govorima. Dok se hrvatski političari prilagođavaju prigodi visokim, elegantnijim govornim stilom primjerenim za svečane prilike, ukrajinski političari ostaju kod srednjeg govornog stila primjerenog za političke govore. Ta je razlika najočitija kod usporedbe govora hrvatskog i ukrajinskog predsjednika.

Iz svega navedenog može se zaključiti da kako postoje razlike od govora do govora kod jednog govornika, tako postoje razlike između govora dvoje ljudi, pa isto tako i između hrvatskih i ukrajinskih političara. Konkretnije, postoje razlike u stilu, strateškom manevriranju, argumentaciji, ali one nisu obilježene nacionalnošću, nego ih stvara osoba. Svi bitni elementi političkog diskursa pronađeni su i kod jednih i kod drugih govornika, ali način na koji će oni biti iskorišteni ovisi o osobi, a to navodi na zaključak da su univerzalna načela političkog diskursa nadvladala geografske i kulturne razlike.

Zajedničko je svim političarima da žele dobiti podršku birača i ostati na vlasti. Tako mogu služiti interesima bogatih koji su podrpli njihovu kandidaturu (Galbraith, 1988; prema Granić, 2007: 28).

Slika 6 i 7. Ivo Josipović i Viktor Janukovyč
(<http://www.zadarskilist.hr/clanci/10012010/ivo-josipovic-predsjednik-republike>)
(http://hr.wikipedia.org/wiki/Viktor_Janukovy%C4%8D)

Tablica 1. Često korištene riječi u govorima hrvatskih političara poredane po učestalosti

Riječ	Kosor	Milanović	Josipović	Ukupno
Hrvatska / Hrvati / hrvatski	75	149	123	347
Zemlja / država	10	76	51	137
EU / Europa / europski	41	27	57	125
Građanke / građani / građanski	9	22	47	78
Rad / radnici	13	34	20	67
Društvo / društveno	3	13	45	61
Gospodarstvo / gospodarski	6	12	26	44
Čovjek / ljudi	7	22	14	43
Teško / težak	10	23	5	38
Demokracija / demokratski	3	7	25	35
Kriza	4	8	20	32
Pravda / Pravedno	0	4	26	30
Put	4	9	14	27
Reforme	5	10	8	23
Budućnost	5	1	16	22
Borba / boriti se	4	12	6	22
Povijest / povijesni	7	7	8	22
Posao	7	10	3	20
Korupcija / korumpirani	3	7	7	17
Ključ / ključno	4	10	3	17
Ponos	9	4	2	15
Izazov	3	3	6	12
Pošteno	1	1	8	10
Narod / narodni	4	2	2	8
Čast / časno	5	0	3	8
Očistiti / čišćenje	2	5	0	7
Ukrajina / Ukrajinci / ukrajinski	0	0	0	0

Tablica 2. Često korištene riječi u govorima ukrajinskih političara poredane po učestalosti

Riječ	Tymošenko	Azarov	Janukovyč	Total
Ukrajina / Ukrajinci / ukrajinski	40	75	113	228
Zemlja / država	43	22	44	109
EU / Europa / europski	3	57	25	85
Reforme	1	12	62	75
Čovjek / ljudi	33	11	8	52
Društvo / društveno	0	13	34	47
Građanke / građani / građanski	2	8	35	45
Narod / narodni	7	4	31	42
Rad / radnici	7	18	10	35
Posao	5	14	14	33
Kriza	0	12	16	28
Demokracija / demokratski	7	3	14	24
Teško / težak	3	5	7	15
Gospodarstvo / gospodarski	1	8	5	14
Pravda / Pravedno	2	9	3	14
Korupcija / korumpirani	4	3	7	14
Put	1	8	4	13
Ključ / ključno	1	3	9	13
Budućnost	1	1	10	12
Borba / boriti se	4	4	3	11
Povijest / povijesni	1	2	5	8
Pošteno	6	1	0	7
Izazov	0	1	5	6
Očistiti / čišćenje	3	0	1	4
Hrvatska / Hrvati / hrvatski	0	2	0	2
Čast / časno	1	1	0	2
Ponos	0	0	1	1

ZAKLJUČAK

Prema rezultatima analize možemo zaključiti da su svi ovdje analizirani političari, i hrvatski i ukrajinski, vrlo dobri retoričari.

Jadranka Kosor dobro argumentira svoje tvrdnje pozivanjem na činjenice, iznošenjem podataka, toposima, usporedbama, ponekad se služeći argumentacijskim smicalicama kako bi se što više približila i povezala s publikom te ih na taj način lakše uvjerila u ono što žele. Kosor ide prema tome da izazove osjećaj sažaljenja s obzirom na to da je kod nje češća argumentacijska pogreška *ad misericordiam*. Vješto povezuje *etos* i *patos* što je prema Fahnestock i Secor (2004) jedna od najmoćnijih kombinacija, osobito u političkom diskursu. Treba spomenuti da je Kosoričina retorika kao premijerke više obrambenog karaktera, koncentrirana na njezina postignuća, a nešto agresivnija kada je u opoziciji. Sve karakteristike političkog diskursa i skoro svi tipovi strateškog manevriranja pronađeni su u njezinim govorima.

Julija Tymošenko svoje tvrdnje potkrepljuje izvrsnom argumentacijom brojnim argumentima autoriteta, navođenjem dokumenata, činjenicama, primjerima, podacima i toposima. Služi se i argumentacijskim smicalicama često kako bi narušila *etos* svojih suparnika *ad hominemom* i izazvala osjećaj ljutnje kod publike stalno tražeći krivca za nastali problem. Istovremeno, Tymošenko ne zaboravlja na izgranju svog *etosa*, te udružuje *etos* i *patos*. Iako agresivne retorike prema opoziciji, uz sve karakteristike političkog diskursa i skoro sve tipove strateškog manevriranja, radi se o izuzetnoj retoričarki.

Kako bi podržao svoje tvrdnje Milanović daje mnoštvo primjera generalizacijama, statistike kojima ne znamo izvore, stipulativne definicije, mnoštvo smicalica i argumentacijskih pogrešaka, priča, digresija i drugih retoričkih figura i tropa kojima neiskusnog slušača može uvjeriti da je zaista dobro argumentirao svoju tvrdnju, dok se zapravo radilo o vještom strateškom manevriranju. Kvalitetno izgrađuje svoj *etos* i na taj način dodatno pozitivno utječe na publiku. Njegova je retorika također agresivnija kada je u opoziciji, a obrambenija kada je premijer.

Azarov dobro argumentira svoje tvrdnje. Tijekom cijelog govora ne zaboravlja važnost *etosa* i radi na njegovoj izgradnji podsjećajući na svoja i postignuća svoje Vlade te na tome gradi daljnju argumentaciju. Prema uspjehu u određenoj gospodarskoj grani u prošlosti, uzimajući u obzir i pozitivno i negativno, planira budućnost. Karakteristike političkog diskursa i strateško manevriranje prisutni su mu u govorima, a sve navedeno čini ga dobrim govornikom.

Josipović koristi visoki govorni stil primjeren za prigodne govore i svečane prilike, bazirajući svoju argumentaciju na toposima i generalizacijama, te dodatno izgrađuje svoj *etos* pokazujući i zdrav razum i dobar moralni karakter i dobru volju, te na taj način ostavlja dojam suosjećajne i pristupačne osobe. Karakteristike političke argumentacije i strateško manevriranje prisutni su i u njegovim govorima.

Janukovyčeva se argumentacija također bazira na izgradnji *etosa*, na toposima i generalizacijama, a povremeno si pomaže i argumentacijskim smicalicama. Vidljive su karakteristike političke argumentacije i strateška manevriranja. Bez obzira na prigodu, Janukovyč ostaje pri srednjem govornom stilu prikladnom za političke govore. Možemo zaključiti da se radi o vrlo dobrom i uvjerljivom retoričaru.

Pronađene argumentacijske pogreške podudaraju se po tipu i učestalosti, pa je tako *ad populum* najčešća pogreška kod svih govornika. Pretpostavka da ćemo kod muškaraca češće naići na upotrebu *ad hominem*, a kod žena *ad misericordiam*, pokazala se netočnom, ali je kod muških govornika ipak češća *ad verecundiam* pogreška, kao što se i očekivalo. Bez obzira na rezultate, treba uzeti u obzir da je ovo možda premali uzorak da bi se sa sigurnošću mogla uspoređivati muška i ženska retorika.

Zanimljivo je spomenuti kako bi se po broju pronađenih argumentacijskih pogrešaka možda bolje moglo usporediti hrvatskog premijera s ukrajinskim Predsjednikom i hrvatskog Predsjednika s ukrajinskim premijerom. Možda taj podatak ima veze s činjenicom da su u listopadu 2010. godine uvedene promjene u ukrajinski Ustav kojima se Predsjedniku Ukrajine vraćaju dodatne ovlasti, te Ukrajina iz parlamentarno-predsjedničkog sustava ponovno postaje država s jačim predsjedničkim ovlastima, zbog čega Predsjednik ima više potrebe za argumentacijom, a to rezultira većim brojem pogrešaka.

Često korišteni u političkom diskursu kondenzacijski simboli, te retoričke figure i tropi za povezivanje s publikom i jačanje argumentacije, pronađeni su i ovdje kod svih govornika, a sastavljena je i tablica s često korištenim riječima.

Dakle, na temelju rezultata analize koju smo proveli za ovo istraživanje, možemo zaključiti da su, sukladno s hipotezom, univerzalna načela političkog diskursa nadvladala geografske i kulturne razlike te da je suština biti ista kod svih šest govornika.

REFERENCIJE

- Aristotel (1987). *Retorika 1/2/3*. Beograd: Nezavisna izdanja 40.
- Aristotel (1991). *On rhetoric: a theory of civic discourse*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Correia, V. (2012). *The Ethics of Argumentation in Informal Logic*, Vol. 32. No. 2, pp. 222-241.
- Fahnestock, J.; Secor, M. (2004). *A rhetoric of Argument*. Boston: McGraw Hill.
- Filipović, R. i sur. (1974). *Englesko-hrvatski ili srpski rječnik*. Zagreb: Zora.
- Granić, J. (ur.), (2007). *Jezik i identitet. Zbornik*. Zagreb – Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku – HDPL.
- Groarke, L., Tindale, Ch. (2013). *Good Reasoning Matters! A Constructive Approach to Critical Thinking*. 5th Ed. Ontario: Oxford University Press.
- Inić, S. (1984). *Govorite li politički?* Beograd: Istraživačko izdavački centar SSO Srbije.
- Ivas, I. i Škarić, I. (2007). *Razgovori o retorici*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo i FF press.
- Jorgensen, C. (1998). *Public Debate – An Act of Hostility?* in *Argumentation* 12: 431-443.
- Kennedy, G. A. (1994). *A New History of Classical Rhetoric*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Kišiček, G.; Stanković, D. (2011). Analysis of Fallacies in Croatian Parliamentary Debate // *Proceedings of the 7th Conference of the International Society for the Study of Argumentation* / Eemeren, Frans H. van ; Garssen, Bart ; Godden, David ; Mitchell, Gordon (ur.). Amsterdam : Rozenberg / Sic Sat, 939-949. (izvorni znanstveni rad)
- Kišiček, G. (2008). Usporedba ženske i muške retorike u politici *Govor*. 25 (2008) , 2; 189-202. (prethodno priopćenje)
- Klaić, B. (1981). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Mazurok, T. (2009). *Movn'i zasoby vplyvu na sluhača u promovah M. Tetčer ta J. Tymošenko*. L'viv: Humanities & Social Sciences 2009.
- Mizrahi, M. (2010). *Take My Advice—I Am Not Following It: Ad Hominem Arguments as Legitimate Rebuttals to Appeals to Authority in Informal Logic*. Vol. 30, No. 4, pp. 435-456. New York: Hunter College CUNY, Department of Philosophy.
- Paščenko, E. (1996). *Ukrajinsko-hrvatske veze od davnina do danas u Hrvatska-Ukrajina : kulturne veze od Jadrana do Dnjepra = Horvatija-Ukrajina : kul'turni zv'jazky vid Adriatyky do Dnipra*. Zagreb: The Croatian Writers' Association.

- Perelman, Ch. (1982). *The Realm of Rhetoric*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- Primorac, M. i Japec, L. (1997). *Temelji slobodnih društava*. Zagreb: Center for Civil Society in Southeastern Europe.
- Reike, R., Sillars, M. (2000). *Argumentation and Critical Decision Making* (5th Ed), New York: Longman.
- Sabol, Ž. (ur.), (2000). *Hrvatski Sabor*. Zagreb: Sabor Republike Hrvatske, Nakladni zavod Globus, Školska knjiga.
- Škarić, I. (2000). *Temelji suvremenog govorništva*. Zagreb: Školska knjiga.
- Škarić, I. (2011). *Argumentacija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Šonje, J. (ur.), (2000). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krležić i Školska knjiga.
- Tindale, C. (2007). *Fallacies and Argument Appraisal (Critical reasoning and argumentation)*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Toulmin, S.E (2008). *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Walton, D. (2007). *Media Argumentation: Dialectics, Persuasion and Rhetoric*. New York: Cambridge University Press.
- Zarefsky, D. (2008). *Strategic Maneuvering in Political Argumentation in Argumentation*. 22: 317-330.
- Žmavc, J. (2011). The Ethos of Classical Rhetoric: From *Epieikeia* to *Auctoritas* *Proceedings of the 7th Conference of the International Society for the Study of Argumentation* / Eemeren, Frans H. van ; Garssen, Bart ; Godden, David ; Mitchell, Gordon (ur.). Amsterdam: Rozenberg / Sic Sat, 939-949.

Internetski izvori

- <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search> (25.03.2013.)
- <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=404> (12.02.2013.)
- http://hr.wikipedia.org/wiki/Verhovna_Rada (12.02.2013.)
- http://en.wikipedia.org/wiki/Verkhovna_Rada (12.02.2013.)
- www.kmu.gov.ua (06.03.2013.)
- www.kyivpost.com (06.03.2013.)
- www.predsjednik.hr (06.03.2013.)

www.president.gov.ua (06.03.2013.)

<http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=4766> (06.03.2013.)

http://hr.wikipedia.org/wiki/Julija_Timošenko (22.01.2013.)

http://hr.wikipedia.org/wiki/Zoran_Milanović (23.01.2013.)

http://hr.wikipedia.org/wiki/Mikola_Azarov (24.01.2013.)

http://hr.wikipedia.org/wiki/Ivo_Josipović (26.01.2013.)

http://hr.wikipedia.org/wiki/Viktor_Janukovyč (26.01.2013.)

<http://www.youtube.com/watch?v=cVLrVBQTwUI&feature=related> (06.03.2013.)

<http://www.youtube.com/watch?v=7IVhJ6l6nd8&feature=related> (06.03.2013.)

<http://www.youtube.com/watch?v=g9LqeF4QVy8> (06.03.2013.)

<http://www.youtube.com/watch?v=NpRUxHmr954> (06.03.2013.)

http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=101169326 (06.03.2013.)

http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=243178779 (06.03.2013.)

http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=243279445 (06.03.2013.)

<http://www.youtube.com/watch?v=JFT5wjqOTcM&feature=relmfu> (06.03.2013.)

http://www.youtube.com/watch?v=C_m9c88jB-8&feature=related (06.03.2013.)

<http://www.youtube.com/watch?v=mfM8h1ztvvs> (06.03.2013.)

<http://www.youtube.com/watch?v=INkwsAuA1lc&feature=related> (06.03.2013.)

http://www.kmu.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=244846467&cat_id=244823857
(06.03.2013.)

http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244921006&cat_id=244823857
(06.03.2013.)

<http://www.kyivpost.com/content/politics/azarov-to-brussels-ukraine-making-consistent-progr-1-127661.html> (06.03.2013.)

<http://www.predsjednik.hr/18022012> (06.03.2013.)

<http://www.predsjednik.hr/02112015> (06.03.2013.)

<http://www.predsjednik.hr/09122011-> (06.03.2013.)

<http://www.predsjednik.hr/25062025> (06.03.2013.)

<http://www.president.gov.ua/news/16600.html> (06.03.2013.)

<http://www.president.gov.ua/news/17307.html> (06.03.2013.)

<http://www.zakon.hr/z/99/Zakon-o-porezu-na-dobit> (04.09.2013.)

<http://www.zakon.hr/z/85/Zakon-o-porezu-na-dohodak> (04.09.2013.)

http://hr.wikipedia.org/wiki/Zajednica_Neovisnih_Dr%C5%BEava (05.09.2013.)

http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Kijevska_Rus_980_1054_copy.png (14.09.2013.)

<http://www.politikaplus.com/novost/53557/a-gdje-je-nestao-zoran-milanovic> (14.09.2013.)

http://en.wikipedia.org/wiki/Mykola_Azarov (14.09.2013.)

<http://www.zadarskilist.hr/clanci/10012010/ivo-josipovic-predsjednik-republike> (14.09.2013.)